

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

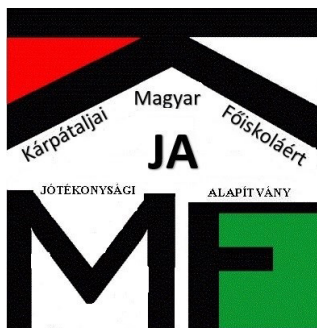
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

5. FEJEZET

Északkelet-Magyarország története 1790-től 1914-ig

5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig

5.1.1. *A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk*

Nem sokkal a hatalomra kerülése után I. Ferencnek a francia nemzetgyűlés hadüzenetével kellett szembenéznie. A vármegyék vezetőrétege elégedetlen volt a háborúval és a vele járó terhekkkel, ezt erősítették a Bécsből jövő intézkedések is, amelyek azt a látszatot keltették, hogy az udvar az abszolutisztikus irányításhoz igyekszik visszatérni. 1794-ben egy Habsburg-ellenes, de leginkább antifeudális reformok iránt elkötelezett szervezkedés bontakozott ki Martinovics Ignác vezetésével, amely rövid idő alatt több száz fős létszámmal rendelkezett. A mozgalmat és annak tagjait azonban leleplezték, vezetőik közül többet halálra ítélték, sokakat letartóztattak. Többek között Kazinczy Ferencnél is megtalálták a szervezet kátéját, akit 1795-ben börtönbüntetésre ítélték. 1800 augusztusában Munkács várába került, és ott raboskodott 1801. január 28-ig, miután királyi kegyelmet kapott. A vár a török háborúk után elvesztette stratégiai jelentőségét, 1782-től börtönként szolgált.¹ Az 1790-es évek újító törekvései a mozgalom felszámolásával valamelyest megtorpantak, a reformok iránt elkötelezettek érthető módon visszafogottabban álltak ezekhez a kérdésekhez.²

A franciákkal szembeni háború jelentős terheket rótt Magyarországra is. A hadseregnek folyamatos ellátásra volt szüksége, az adó és az újoncmegajánlás miatt I. Ferenc 1796-ban, valamint 1802–1812 között ötször is összehívta az országgyűlést. 1813-ban és 1815-ben a vármegyék az uralkodó által még a rendelettel – tehát törvénytelen módon – előírt újoncállítást is végrehajtották. Négyszer is összehívták a nemesi felkelést, amely elérte olykor a 40–50 ezer főt is. A császári-királyi hadsereg 63 gyalogezredből állt, ebből 15 gyalogezred a Magyar Királyság területéről szerveződött. Az Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros vármegyék által kiállított katonák a 39. számú Duka-gyalogezred részét képezték, állomáshelyük Buda volt. A nemesi felkelő hadsereg Csekonics-dandár szatmári lovasezredét Szatmár, Máramaros, Bereg, Ugocsa, Csanád vármegyék lovassága alkotta. Ung a zempléni lovasezredhez tartozott.³ A napóleoni háborúk idején a koroná-

¹ *Tabódy József*: Munkács múltja és jelene Magyarország történetében. Budapest 1860. 82–84.

² *Gergely András*: Magyarország története a 19. században. Budapest 2005. 141–142.

³ *Veress D. Csaba*: A Francia Császárság és a Habsburg Birodalom háborúja 1809-ben. In: A Napóleoni háborúk és a magyar nemesség. Veszprém 1992. 22–26.

zási jelvényeket az ország északkeleti részébe menekítették. A Helytartótanács 1805 novemberében értesítette Ung vármegyét a koronázási jelvények áthaladásának biztosításáról. Az ereklyék Ungvárra való érkezésük után a görögkatolikus püspökség székesegyházában, Bacsinszky András püspök szobájában éjszakáztak, ahol Splényi József és Perényi Lázár koronaőrök biztosították a felügyeletet. Bereg vármegye bandériuma Szerednyén vette át az ungiaktól a szállítmány feletti őrséget. December 10-én indultak el Szerednye irányába, a korona és kísérete az éjszakát Buttler gróf szerednyei kastélyában töltötte, másnap megérkeztek a munkácsi várba, ahol három hónapig őrizték a koronaékszereket. A háborús veszélyek elmúltával, ünnepélyes körülmények között indult útnak 1806. március 10-én a díszes menet az országjelvényekkel együtt visszafelé.⁴ A nemesség Ungváron díszmagyarba öltözve fegyveresen és lóháton kísérte a koronaőröket egyik helységtől a másikig, a lakosság falvanként kivonult a korona fogadására.

1815 után huzamosabb ideig nem volt országgyűlés. A rendek meggyengülését mutatja, hogy a rendeleti kormányzás nagyrészt nem ütközött jelentős tiltakozásba.

1. kép Emléktábla a Szent Korona őrzéséről a munkácsi várban

Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Munkácsi_vár, letöltés 2021. júl. 29.

⁴ *Mészáros Károly*: Ungvár története a legrégebbi időktől máig. Pest 1861. 104.

5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék

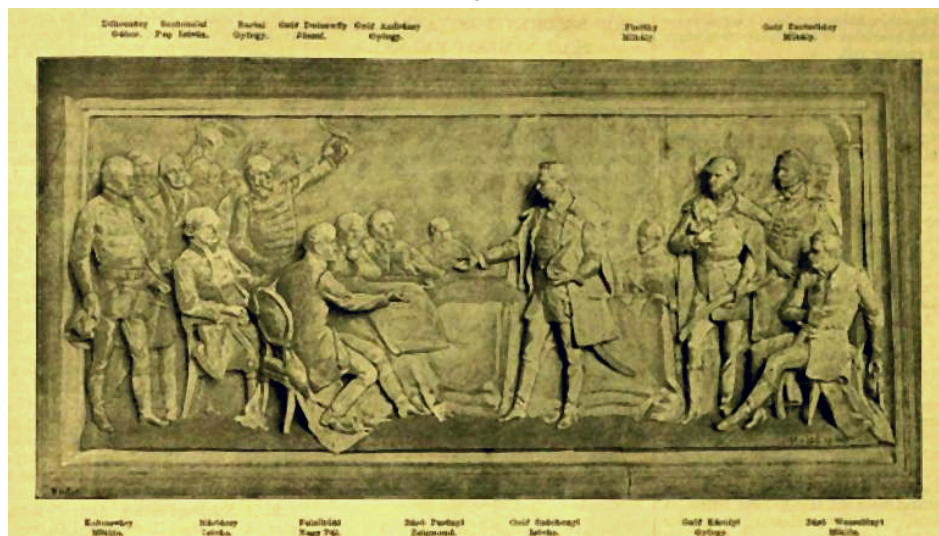
A magyar történelem egyik jelentős időszakaként tekinthetünk a 19. század első felére. A *Himnusz*, a *Szózat*, a *Nemzeti dal* is ekkor született meg, létrejött a Nemzeti Múzeum, megépült a Lánchíd, olyan jeles személyek léptek elő, mint Széchenyi, Kossuth, Kölcsey, Deák, Eötvös. A korszak legfontosabb kérdései a magyar nemzet és a polgári társadalom megteremtése körül összpontosultak. A „reform” kifejezés arra utal, hogy a változást törvényes keretek között kívánták megvalósítani, amelynek szükségességét a korszak második felében a kormányzat is elfogadta. Széchenyi 1825-ben szólalt fel és tette meg ajánlatát a Magyar Tudós Társaság létrehozására, amely ügy mellé többen is odaálltak, a nádor pártfogásával létre is hozták. Célja a magyar nyelv és a magyar nyelvű tudományosság előmozdítása volt, később ebből lett a Magyar Tudományos Akadémia. Többek között Perényi Zsigmond, Bereg megye alispánja, majd Ugocsa megye főispánja is az alapításától kezdve támogatta a Társaságot, 1835-től igazgatótanácsának tagja volt.

2. kép Báró Perényi Zsigmond (1783–1849)
(grafika, Barabás Miklós rajza a 19. századból)

Forrás: <http://keptar.oszk.hu/>, letöltés 2021. júl. 29.

3. kép *A Magyar Tudományos Akadémia alapítása – Holló Barnabás domborművének tervrajza, 1825. november 3.*

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1891. 38. évf. 39. sz.

II. Lipót megkoronázása előtt a nemzetközi helyzet a Habsburg uralkodó pozícióját javította, így a rendeknek kompromisszumot kellett kötniük az uralkodóval. Annyit sikerült elérni, hogy a felsőoktatásban a magyar rendkívüli tárgy legyen, de az udvari és hivatali ügyek továbbra is latin nyelven folytak. A két protestáns egyház (református, evangélikus), majd a görögkeleti is közel egyenjogúvá vált a katolikkal, ugyanakkor a katolikus vallás megőrizte államvallás jellegét. Ezt követően már ezen, az ország északkeleti régiójában meghatározó vallások követői is betölthettek közhivatalt. Törvénybe foglalták Mária Terézia úrbéri és II. József a jobbágyok szabad költözését engedélyező rendeletét. Létrehoztak országos bizottságokat, hogy a fontos kérdésekben a diéták közötti időszakokban dolgozzanak ki törvényjavaslatokat a függőben maradt kérdésekről. Az uralkodó a királyi intézményt érintetlenül hagyva a nem nemesek helyzetének javulását és a rendiség erejének csökkentését várta el. A reformok iránt elkötelezett nemesek érdemi változást szerettek volna akkor is, ha azok az udvar vagy a rendek érdekei ellen voltak. A bizottságok több száz törvényjavaslatot dolgoztak ki, azonban azokat csak az 1825–1827-es országgyűlésen vették elő újra hivatalosan.

A politikai élet legjelentősebb szinterei az országgyűlések és a vármegyei közgyűlések voltak. A vármegyei közgyűléseket az országgyűlésekhez képest sokkal gyakrabban, negyedévente vagy akár ennél többször is ösz-

szehívták. Az országgyűlések közötti időszakban a megyei közgyűlések így különös jelentőséggel bírtak nemcsak regionális, hanem országos viszonylatban is. A vármegyék sok esetben egymásnak is körlevelet írtak tájékoztatásul. Az udvar igyekezett a vármegyék között az ilyen jellegű kapcsolattartást korlátozni, amely miatt a megyék többször is ellenvetésüket fejezték ki. Az országgyűlések kétkamarások voltak, alsó- és felsőtáblából (más néven alsó- és felsőházból) álltak. A két tábla jogilag nem különült el, ugyanakkor a gyakorlatban mégiscsak külön ülésezett. A felsőtáblán születési jogon a főúri családok felnőtt férfi tagjai, a zászlósurak, a főispánok, a katolikus egyház püspökei vehettek részt. A felsőtábla ülésein a nádor elnökölt. Az érdemi viták az alsóházban nem a rendes országos üléseken zajlottak, hanem a nem hivatalos kerületi üléseken. Négy kerület volt: a Dunántúli, a Dunánin-neni, a Tiszánin-neni és a Tiszántúli. Ung és Bereg a Tiszánin-neni, míg Ugo-csa és Máramaros vármegye a Tiszántúli kerülethez tartozott. Az alsótáblán a király által kijelölt személynek elnökölt. A köznemesek nem közvetlenül, hanem választott követ révén képviselték magukat az országgyűléseken. A vármegyék által választott követek az alsótáblán vehettek részt. Ők nem a saját véleményüket képviselték szabadon, hanem az őket megválasztó megyék követutasításai alapján járhattak el.

1825-ben I. Ferenc császár az országgyűlés nyitóbeszédében hangsúlyozta a rendi alkotmány erősítését. Napirendre került az 1794-től függőben lévő rendszeres bizottsági munkálatok (operátumok) felülvizsgálata. Elsősorban az adómegajánlás ügyének tárgyalását tüzték ki célul. A rendek felhozták sérelmeiket, és a törvénytelenül elrendelt adók beszámítását követelték, emellett a háromévente megtartandó országgyűlések összehívását, a törvénytelenül elrendelt intézkedéseket végrehajtó királyi és megyei tisztviselők perbe fogását, a vármegyék egymás közötti kapcsolattartásának szabadságát. Az addig benyújtott adókat nem számolták be, de az 1825-ig keletkezett hátralékot elengedték, így is sikerült a hadiadót kétszeresére növelnie az udvarnak. Az adóteher területileg arányosabb elosztására a népesség összeírását rendelték el. A kezdeményezést a kereskedelmi és vámügyek tárgyalásáról elutasították, ekkor még nem értek el eredményt a magyar nyelvről és nemzetiségről szóló törvényjavaslattal, a törvények magyar nyelven való alkotásának követelésével sem.

Az idő ekkor kevés volt a rendszeres munkálatok tárgyalására, ezért 1828 és 1830 között újabb bizottságokat neveztek ki a javaslatok felülvizsgálatára, erre a célra egy 81 tagú központi választmányt alakítottak. Ekkor az albizottsági tagolódás valamelyest módosult, mivel a sérelmi ügyek helyét a nemesi felkelés és a bandérium kérdését vizsgáló bizottság vál-

totta fel. Ennek az albizottságnak az élén Fáy Barnabás udvari tanácsos, Ung vármegye főispánja állt. A tagjai között ott volt Wenkheim József aradi főispán, Orczy Lőrinc csongrádi főispán, Frim János egri kanonok, valamint Perényi Zsigmond is. 1831–1832-ben a vármegyék kérésére kinyomtatott bizottsági munkálatok a vármegyei közgyűlések elé kerültek. A megyék között Bereg és Ugocsa számított a konzervatívnak, Ung liberálisabb, míg Máramaros az ingadozók közé volt sorolható.⁵

1830-ban Európában számos helyen forradalmi hullám söpört végig. Vörösmarty *Zalán futása* című történelmi eposza a magyar irodalomban a romantika korszakának kezdetét jelenti. 1830 januárjában jelent meg Széchenyi *Hitel* című műve, melyet követett a *Világ* és a *Stádium*. Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című munkája még a *Hitel* előtt megszületett, de csak 1834-ben jutott el Magyarországra. Az abszolutizmussal szemben megőrizendőnek vélte a rendi jellegű alkotmányos fórumokat, ezek között is elsősorban a vármegyét, amelyet fejlesztve a polgári jellegű intézményrendszer alapjának képzelte el.

A lengyel nemesek vezette 1830-as felkelés jelentős szimpátiát váltott ki Magyarországon, különösen az északkeleti vármegyékben. Bécs azonban Szentpétervár segítségére sietett. A felkelés leverése után pedig lengyel menekültek sokasága talált menedéket Magyarországon. A politikai viták alakulását nagymértékben befolyásolta az ország határainál megjelenő kolerajárvány. Az 1831 októberére tervezett országgyűlést több mint egy évvel elhalasztották. A vármegyék 1831 elejétől 1832 őszéig munkabizottságokban, majd a közgyűléseken vitatták meg az 1828–1830 között kidolgozott rendszeres bizottsági munkálatokat. Vidékünkön a kitört kolerajárvány kezelése ezeket nagymértékben hátráltatta. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a vármegyék mind más módon kívánták orvosolni a problémákat, illetve különböző javaslatokat tettek, amelyek nehezítették ezek országos szinten való egyeztetését. Ennek köszönhetően azonban egy új látásmóddal rendelkező politikai csoport lépett elő. A munkálatokkal elégedetlenek a megyei közgyűléseken igyekeztek minél több reformbarát követutasítást elfogadtatni.

A vármegyei követválasztás és az utasítást megszavazó vármegyei közgyűlés nem egyszerre történt, így voltak ellentmondások a személyek és az utasítások között. A követeket megyéjük akár az országgyűlés közben is visszahívhatta. Füzesséry Gábor beregi követ – akit a kormány lefizetett emberének tartottak – 1833-ban verekedésbe keveredett Tisza Lajos bihari alispánnal. Az ügy országos botránnyá alakult. A beregi követek-

⁵ Barta István: A fiatal Kossuth. Budapest 1966. 173.

ről megdorgáló utasítást is felolvastak. Ezt követően Füzesséryt Komlóssy követtársával együtt visszahívták, az országgyűlési ifjak még gúnyverset is írtak róla. Vay Ábrahám, Bereg megye főispáni helytartója nem igazán kedvelte az újonnan megválasztott követeket (Pogány József vármegyei főjegyző és Eötvös Tamás másodalispán). Füzesséry is megtett mindent annak érdekében, hogy a kiküldött követeket visszahívathassa. Vay mint máramarosi főispán kikényszerítette a megyétől utasításban, hogy a sókereskedelem ügyében a kamarai bíróság járjon el, az olcsóbb sóval élőkét pedig mint tolvajokat büntessék. Ez azonban rendkívül nagy visszatetszést keltett az országgyűlésen, ugyanis Máramaros még az 1825-ös országgyűlésen ugyanebben a tárgyban enyhítő javaslatot terjesztett fel.

Bár az alsótábla üléseiről 1790-től már rendszeresen megjelent napló, és 1840-től a főrendi tábla naplója is tájékoztatásul szolgált, a hírlapok hosszú ideig mégsem tudósíthattak ezekről. Ezt a hiányt igyekezett pótolni Kossuth Lajos az *Országgyűlési Tudósításokkal*, amely kézzel írt, cenzúrázatlan lap volt. Megjelenése komoly nehézségekbe ütközött, érvényesült az a rendi, feudális álláspont, amelyet a beregi követek korábban a következőképpen fogalmaztak meg: „ha nyolcszáz esztendőök lefolyta alatt ősi alkotmányunk újságok nélkül fennmaradhatott, akkor most is megszünk nélkülük, hiszen a nemzet ilyesmire még megérve nincsen”.⁶ A titkosrendőrség végül lefoglalta az illegális kősajtót, ugyanezt tették Wesselényi báró nyomdájával is, aki az 1834-es erdélyi országgyűlésen próbálkozott hasonlóval. A *Jelenkor* bő kivonatokban közölte Kossuth tudósításait az országgyűlés alsótáblai tárgyalásairól. Ezt a cenzúrázatlan országgyűlési hírlap megjelenésén vitázó országgyűlési követek közül többen is kifogásolták, sőt két beregi követ panaszt is tett a nádornál beszédeik „kifogatása” miatt.⁷ Perényi Zsigmond a legfőbb bírósági szervezetként működő Királyi Kúria részét képező Hétszemélyes Tábla tagjaként részt vett Wesselényi Miklós és Kossuth Lajos perének fellebbviteli tárgyalásában. Wesselényi tárgyalásában a felmentésére, Kossuth perében pedig a legenyhébb büntetésre szavazott. Kossuthot a Királyi Tábla háromévi börtönbüntetésre ítélte, a Hétszemélyes Tábla ezt négy évre szigorította.⁸

1832 decemberében Pozsonyban az országgyűlésen elsőként az úrbéri operátumok tárgyalását kezdték meg. A kormányzat a földesúri terhe-

⁶ Pesti Hírlap, 1944. március. 66. évf. 63. sz.

⁷ *Kölcsey Ferenc: Országgyűlési napló*. Szerk. Völgyesi Orsolya. Budapest 2000. 329.

⁸ Magyarország története 1790–1848. Főszerk. Mérei Gyula. Budapest 1980. I. 765.

ket kívánta enyhíteni, a rendek elsősorban polgári kedvezményeket kívántak. A vármegyék a kereskedelmi operátum tárgyalását szerették volna elérni. Az alsótábla elfogadta a jobbágytelkek használatának szabad adásvételét. A kérdést illetően megoszlott a vármegyék hozzáállása, Ugocsa és Máramaros mellette, míg Bereg ellene volt. A jobbágytelkek örökös kiválthatóságára Ung és Ugocsa igennel, míg Bereg és Máramaros nemmel szavazott. Noha ez a kérdés pár éve még igencsak erős tiltakozást váltott ki, 1833-ban már 22 vármegye állt mellette. Az úri szék teljes eltörlésére csak öt vármegye, az északkeleti vármegyék közül egyedül Szatmár szavazott. Az úri szék kérdésében Bereg és Máramaros is annak megtartására voksoltak. Az úrbéri perek fellebbviteli bíróságát Ung és Ugocsa a Helytartótanács fennhatósága alá kívánta helyezni a Királyi Kúriával szemben.⁹

Ezzel párhuzamosan megkezdődött az elsődleges sérelmek, elsősorban a magyar nyelv ügyének, Magyarország és Erdély uniójának, valamint Partium visszacsatolásának tárgyalása. Az alsótábla az állami élet teljes áttérését kívánta a magyar nyelv használatára. 1832 decemberében elfogadták Komlóssy, a Bereg megyei követ javaslatára, hogy az alsótábla naplóját ezen túl csak magyar nyelven vezessék.¹⁰ A magyar nyelv védelmében igencsak egyöntetűen kiálltak a vármegyék. A főrendek közül többen a latin nyelv mellett szólaltak fel. Végeredményként 1844. november 13-án V. Ferdinánd meghajolt a reformerek és a magyar nemzet követelése előtt, szentesítette a II. törvénycikket, ezzel hivatalossá vált a magyar nyelv. A törvény megszületését joggal nevezhetjük a reformkor egyik legnagyobb győzelmének.¹¹

Vámok ügyében Lónyay Menyhért, Bereg megye követe a védvám mellett foglalt állást. Úgy érvelt, hogy Anglia is a védvámrendszernek köszönheti nagyságát. Az európai államok ekkor pont ezzel igyekeztek kitörni Anglia szorításából. A kritika elsősorban a védvámot a hazai ipart hátrányba hozó jellege miatt érte. Lónyay szerint két megoldás volt lehetséges: a vám meghatározása legyen az országgyűlésé, de ennek eredménye csak egy újabb visszadobott javaslat lehet, a másik lehetőség az egyezkedés, vámszövetség Ausztriával.

A vallási egyenlőtlenségek megszüntetését célzó alsóházi felirati javaslatokat többnyire katolikus követek képviselték, a főrendiház azonban többször is visszautasította azt. A feszültség a vegyes házasságok ügyében

⁹ Országgyűlési tudósítások 1833. augusztus – 1834. március. In: Kossuth Lajos összes munkái 2. Budapest 1949. 366.

¹⁰ Országgyűlési tudósítások 1832. december 17. – 1833. augusztus 4. In: Kossuth Lajos összes munkái 1. Budapest 1948. 28.

¹¹ 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségéről, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?-docid=84400002.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27>, letöltés 2021. okt. 7.

merült fel leginkább. A katolikus egyház reverzálisok függvényévé tette annak megáldását, vagyis feltételül szabta, hogy az összeházasulandó felek szavatolják, hogy gyermekeik katolikusok lesznek, holott a hazai jogforrások erről másként rendelkeztek. Többen már az egyházi javak szekularizációját vetették fel, Bereg megye azt a merész javaslatot ajánlotta, hogy a Magyar Katolikus Egyház függetlenedjen Rómától.¹² 1834 augusztusában a protestánsok a tizedvátság fizetése alóli felmentést döntötték el az alsótáblán, Bereg ez ellen foglalt állást.

A jobbágyi szolgáltatásokról szóló törvénycikk foglalkozott a kilenced kérdésével. Ebben az országos bizottság lehetőséget kívánt adni arra, hogy a jobbágy és a földesúr között egyezkedés útján a törvényhatóság közreműködésével a kilenced természetbeni kiszolgáltatását évi gabonaátalány fizetésével cserélhessék fel. Bereg vármegye az országos bizottság javaslatával hasonló véleményen volt. Ung vármegye a robotszolgáltatásra történő átváltást támogatta.¹³ Az úrbér után a jogügyi operátum és a bírósági rendszer rendezésével foglalkozó polgári törvénykönyv került a napirendre. A rendi büntetőjogi szankciórendszer átalakításának két alapvető pontja a halálbüntetés és a testi büntetések visszaszorítása, megszüntetése volt. A vármegyei nemesség legtöbb reformterve a büntetési rendszeren belül a testi és megszégyenítő büntetéseket érintette. Kilenc megyében javasolták, hogy a végrehajtásról zárják ki a közönséget, de csak Nyitra, Bereg és Ung hajtotta ezt végre 1844-ig, a többiben a régi gyakorlat mellett maradtak.¹⁴

A reformkori országgyűléseken vidékünkéről számos jeles személyiség vett részt, akár mint vármegyei követ, akár mint főrendiházi tag. Perényi Zsigmond mellett Bernáth Zsigmond nevét emelhetjük ki elsősorban, aki több országgyűlésen is követ volt Ung vármegyéből. Már az 1811-es diétán is részt vett a távollévők követeként. Az 1825–1827-es országgyűlésen mint a vármegye főszolgabírája lett követ, már ekkor az ellenzék soraiban található. Tehetségét és felkészültségét, amit jogi végzettsége és királyi táblai jegyzősége is alátámasztott, a kormányzat is elismerte. Számos bizottságban és küldöttségben vett részt, több közérdekű törvénycikk szerkesztése az ő tollából származik. Az 1848-as változások következtében főispánná nevezték ki, de a pesti nemzetgyűlésen a főrendi táblán nem

¹² Rada János: A „kultúrharc” értelmezési lehetőségei a 19. századi magyar történelemben. In: *Publicaciones Universitatís Miskolcínensis, Sectio Philosophica*, 2019. 130.

¹³ *Völgyesi Orsolya*: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején. A rendszeres bizottsági munkálatok megyei vitái 1830–1832 – Közlemények Békés megye és környéke történetéből 9. Gyula 2002. 71.

¹⁴ *Bató Szilvia*: Közvélemény és büntetőjog a reformkori Magyarországon. *Aetas* (2001) 194.

foglalta el helyét. Kölcsey, akivel együtt kerületi jegyzőnek választották, azt jegyezte meg róla, hogy „jószívú és elmés, de makacs és különcz; sem nem vezet, sem nem vezettethetik”.¹⁵

4. kép *Bernáth Zsigmond (1790–1882), Ung vármegye főispánja, Ung vármegyei főszolgabíró, országgyűlési követ és képviselő, 1865-ben az Országgyűlés korelnöke, Mikszáth Kálmán Különös házasság című regényének egyik szereplője*

Forrás: <http://bernathfalvi.hu/csaladtagok.html>, letöltés 2021. júl. 29.

Az országgyűlési követek jelentős része az utolsó rendi országgyűlésen 1847–1848 között ellenzéki utasítással vett részt. Lónyay Menyhért Bereg megyei követ, aki az áprilisi törvények kidolgozásában is részt vett, tekintélyes családból származott, felmenői magas tisztségeket töltöttek be. Őt már 1843-ban követté választották, majd 1847-ben újra, 1849-ben pénzügyi államtitkárrá nevezték ki.¹⁶ Bereg megye másik követe, Szintay János megyei főügyész volt. Ugocsa vármegye követei Egry János első alispán és Új-

¹⁵ *Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora (1815–1847).* Budapest 1897. 169.

¹⁶ *Solymosi J.: Forradalmi átalakulás Északkelet-Magyarországon 1848-ban i. m. 96.*

helyi Sándor táblabíró voltak. Máramaros vármegyét Asztalos Pál megyei főszolgabíró és Mán József megyei főszolgabíró képviselték. Ung vármegye követei Bernáth Zsigmond megyei táblabíró és ifj. Tabódy Pál voltak, utóbbit sorolhatjuk egyedül a konzervatív oldalra a megyei követek közül.¹⁷

5.1.3. Néesség

Az 1787-es népszámlálás után ugyan több alkalommal is voltak népösszeírások, azonban 1870-ig nem volt teljes körű népszámlálás az országban. 1846-ra a hivatalos statisztika 14 millió 360 ezerre tette az ország lakosságát, Fényes Elek 13 millió körülre becsülte. Ez alapján Bereg megye lakossága 125 962 fő, Máramarosé 176 615 fő, Ugocsáé 50 262 fő, Ungé 115 997 fő volt.¹⁸ Az ország lakosságának területi eloszlása igencsak egyenlőtlen volt. Máramaros vármegyében 16 fő élt egy négyzetkilométeren, az ország nyugati felében pedig 55–57 fő, az országos átlag 43 fő/km² körül alakult. Vidékünk lakosságának gyarapodása a 19. század első felében 10–20%-os növekedést mutatott.¹⁹ Thirring Gusztáv adatai alapján Beregszász 1830-ban 3 184 fővel rendelkezett, míg 1857-ben már 3 801 fővel, Ungvár 6 631 főről 8 537 főre gyarapodott, Munkács pedig ugyanebben az időszakban 4 001 főről 7 385 főre.²⁰

1. táblázat *A vallási megoszlás vidékiünkön*
Fényes Elek statisztikai adatai szerint

Vármegye	Görögkatolikus (fő)	Római katolikus (fő)	Református (fő)	Evangélikus (fő)	Zsidó (fő)
Bereg	71 869	9 138	38 958	615	5 382
Ung	64 640	24 121	19 380	319	7 495
Ugocsa	32 476	4 241	11 163	21	2 093
Máramaros	147 997	11 617	7 287	95	9 619

Szerkesztette: Dancs György. Forrás: *Fényes E.*: Magyarország leírása i. m. 34–36.

¹⁷ *Solymosi J.*: Forradalmi átalakulás Északkelet-Magyarországon 1848-ban i. m. 91–92.

¹⁸ *Fényes Elek*: Magyarország leírása. 1. rész. Pest 1847. 20–23.

¹⁹ *Gergely A.*: Magyarország története a 19. században. i. m. 59.

²⁰ *Thirring Gusztáv*: Városaink népességének alakulása 1787-től 1910-ig. H. n. 1911. 485.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyéhez 446 218 fő tartozott, amely 462 paróchiával rendelkezett, melyekben 424 paróchus szolgált. A helvét, vagyis a református vallásúak a Tiszántúli Egyházkerülethez tartoztak, amely ekkor a visszakerült erdélyi területekkel kiegészülve a legnagyobb kerületet alkotta 779 659 fővel.²¹

Magyarország Európa országai között az egyik legszínesebb etnikai képpel rendelkezett. Az ország területén élő etnikumok között 7 nagy nemzetiséget és 11 kisebb népcsoportot tartottak számon. A nagyobb nemzetiségek között a rutén (vagyis ruszin) volt a legkisebb, viszont vidékünkön a legjelentősebb. Országos szinten 440 ezer ruszin volt, ami az ország lakosságának 3,5%-át jelentette. Bereg, Ung, Máramaros vármegyében többségben voltak, de Ugocsában is jelentős számban éltek. Máramaros vármegyében kb. egyharmadát érte el a román nemzetiségűek aránya. Az itt élő lakosság jelentős része (elsősorban rutén és román) görög rítusú katolikus volt. A magyar etnikumú lakosok elsősorban a helvét (református) protestáns és a római katolikus egyház hívei voltak. Ezekben a megyékben az országos átlagnál (2% körül) magasabb arányban éltek izraeliták (4,3%–6,4%).²² Bereg és Ung vármegyék zsidóságának nagy része haszidokból állt. Ebben az időben a helyi zsidók között alig volt jele a kulturális alkalmazkodásnak.²³

A nemességnek az északkeleti peremterületeken, ahol a török uralom nem volt jelen jóval jelentősebb volt az aránya, Máramaros 1847-ben Fényes Elek szerint 26300 fő nemest számlált, amellyel Borsod, Szatmár, Veszprém, Pozsony és Zala megye után következett.²⁴ A 18. század végén a kancelláriai összesítés alapján az úrbéres népesség Bereg vármegyében 6264, Máramarosban 8466, Ugocsában 2450, Ungban 5195 fő volt.²⁵ Az 1787-es népszámlálás adatai szerint egy átlagos háztartásban 5,28 fő lakott, ez a 1800-as évek derekán már 6 fő körül volt. A lakosság jelentős része a Tiszántúl északi és a Felvidék keleti megyéiben egyszerű, úgynevezett nukleáris családban élt, amely szülőkből és nem házas gyermekeiből állt.

²¹ *Thirring G.*: Városaink népességének alakulása i. m. 43.

²² *Varga László*: Zsidó bevándorlás Magyarországon. Századok 126. (1992) 1.sz. 67.

²³ *Michael K. Silber*: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. Századok 126. (1992) 1.sz. 139.

²⁴ *Wenzel Gusztáv*: Kritikai fejtegetések Máramaros vármegye történetéhez. Pest 1857. 58.

²⁵ *Fónagy Zoltán*: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Századok 133. (1999) 6. sz. 1149.

1. ábra Ruszin parasztpár a 19. század elején

Forrás: <https://mek.oszk.hu/03200/03292/html/>, letöltés 2021. júl. 29.

5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány

A 19. század első felében vidékünket számos járvány és természeti katasztrófa sújtotta. 1792-ben szifilisz-, 1793-ban vérhas-, 1795-ben skorbutjárvány ütötte fel a fejét, 1815–1819 között fagykárók, hosszan tartó esőzések, 1817-ben éhínség, 1829-ben marhavész, ezután árvizek és hosszan tartó aszályos időszak következett. A legjelentősebb veszteségeket a kolerajárvány okozta, amely 1831-ben először veszélyeztette vidékünket, de 1835–1837 között is dühögött.

A Magyar Királyi Helytartótanács rendelkezett a szegények és egyedülálló idősök gondozásáról, amely intézkedés a közegészségügyi ellátás kezdetét jelentette. A magyar egészségügy rendszerét a 19. század első felében a Mária Terézia által 1770-ben kiadott alaprendelet, vagyis a *Generale Normativum* határozta meg. Bevezették, hogy vármegyénként összeírják az egészségügyben dolgozókat, ami rendszeressé vált 1848-ig. 1786-tól működött az országos főorvosi hivatal, amelyet az 1831-es kolerajárvány idején Lenhossék Mihály töltött be.

A 18. század végén Beregszászban már volt ispotály, amelyet gróf Schönborn Anselm Ferenc felesége építtetett újjá 1756-ban, de az a század végére ismét rendkívül rossz állapotba került. Rendszerint pár idős, magára

maradt személy lakott benne, akik ezért cserébe kötelesek voltak az intézményt takarítani. Ekkor a római katolikus egyházközség gondozására volt bízva. Munkácson is volt egy ispotály, amely szintén rossz körülmények között működött, sőt 1771-ben meg is szűnt a feljegyzések szerint. 1786-ban a munkácsi zsidó lakosok építettek a Latorca partján egy ispotályt.²⁶ A 18. század végén országos szinten elég nagy eltérések figyelhetők meg, pl. Ung vármegyében csak egy másodosztályú seborvost tartanak számon.²⁷ Vidékünk az orvosokkal és intézményekkel nem igazán jól ellátott területekhez tartozott, főként Árva, Liptó, Máramaros, Ung és Ugocsa vármegyéket jellemezték így. Máramaros vármegyében két főorvos és egy kamarai orvos tevékenykedett, nem volt orvosdoktor, sebészek közül öt járási és kilenc kamarai seborvosként dolgozott, illetve négy gyakorló sebész működött.²⁸

Kolozsvári Sámuel lett Bereg megye első főorvosa 1787-ben, aki a Nagyszombati Egyetemen végzett 1776–1777-ben. Ebben az időszakban a borbélyok mellett már seborvosok is elkezdtek tevékenykedni.²⁹ Az 1780-as években Beregszászban és Munkácson is járt Wezza Gábor országos főorvos, aki a járványoknak egyik gyakori helyszínéeként vizsgálta meg a vidéket, s megdicsérte az itt lévő kórházakat.³⁰ Az 1795-ös skorbutjárvány megakadályozására Sebők Sándor Bécsben végzett orvos Váriból küldött utasításokat. Ez pedig mutatja a hatósági orvosi intézkedések megjelenését a vármegyében már a 18. század végén. Az orvosi hivatali réteg kialakulása és fejlődése mellett azonban sokáig foghúzó, sérv- és kömetszők, hályogszűrők, gyógyszerárusok is működtek. 1811-ben királyi rendelet ugyan megtiltotta a tevékenységüket, de még a század végén is találhatunk ezekre példát vidékünkön.

A gyógyszerügyet a 18. század végén rendezték. Kötelező lett az országos gyógyszerkönyv és az árszabások alkalmazása, a használható növények, ásványok, állatok leírása, a nép körében végzett felvilágosító tevékenység. Munkácson már a 18. század közepén nyíltak gyógyszertárak (1722-től *Korona*, 1753-tól a *Megváltóhoz* nevű patika működött). Az első beregszászi gyógyszertárat Lopóczy György alapította 1813-ban. Megvette a máramarosszigeti HÁK gyógyszertárat, teljes bútorzatával és felsze-

²⁶ Benda Mária – Fedinecz Sándor – Kállai Gyuláné Polónyi Margit: Bereg megye egészségügyének története. Kézirat. Kárpátalja Területi Állami Levéltár könyvtári állománya. 3.

²⁷ Simon Katalin: Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848. Budapest 2013. 171.

²⁸ Bugát Pál – Flór Ferenc: Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re. H. n. 1840. 51–52.

²⁹ Benda M. – Fedinecz S. – Kállai Gy. P. M.: Bereg megye egészségügyének története. i. m. 5–6.

³⁰ Daday András: Magyarország kórházai 1848-ban. Orvostörténeti Közlemények 29. (1963) 190.

relésével Beregszászba szállíttatta, azonban ez nemsokára csődbe ment. 1816-ban Tájnel Teofil kapott engedélyt gyógyszerház létrehozására. A város saját költségén vette a telket és építtette fel a gyógyszerházat. Tájnel 25 évig vezette azt, 1841-ben adta el a Tiszaújlakról Beregszászba jött Royko Sámuelnek.³¹ 1801–1850 között összesen 33 orvos és 10 gyógyszerész működött Bereg vármegyében.

A kolerajárvány elleni védekezés más korábbi járványok, elsősorban a pestis tapasztalataira épült. A legfontosabb motívuma, hogy egyik területről a másikra történő mozgást korlátozták, fizikai kordonokat, zárvonalak hoztak létre, illetve a megbetegedetteket elzárták az egészségesektől, valamint a közlekedő személyek feltartóztatására úgynevezett veszteglő intézeteket hoztak létre.

A Helytartótanács már 1830 végén fontos intézkedéseket tett a járvány átterjedésének megakadályozására a galíciai határszélen. 1830. december 21-én a vármegyéknek kiküldték a 34092/1830 számú királyi rendeletet, amely ismertette a védekezés alapvető rendszabályait.³² A tájékoztató és utasító rendeleteket Lenhossék Mihály országos főorvos javaslatára dolgozták ki. Az 1830. december 22-én kiadott rendelet értelmében felállították az egészségre ügyelő kiküldöttséget.³³ A határ Galícia felőli lezárása 1830. december 28-án történt meg. A helyzet hatékony kezelése érdekében 1831. január 3-án a Trencséntől Brassóig terjedő határszakaszra két királyi biztost neveztek ki, akiknek a rendelkezések foganatosítása és ellenőrzése volt a feladata. A Trencséntől Ung vármegyéig terjedő határszélre gróf Majláth Antal, a Bereg megyétől Brassóig terjedő részre pedig báró Perényi Zsigmond került királyi biztосként. A Galícia felől jövő híradások szerint már 1830 decemberében jelentkezett a kór az Oroszországgal határos területeken.³⁴ 1831. február 8-án már közvetlen járványveszélyről tudósítottak.³⁵ A fizikai határzár a katonaság bevonásával valósult meg. Bereg megyében 1831. február 12-én Piringen hadnagy parancsnoksága alatt 31 gyalogos katonát küldtek ki a határszélre. Közülük egy káplárt 15 legénnyel Verbiáson, egy másikat öt legénnyel a Beszkiden, ugyanennyien tartózkodottak Timsoron és Bilaszlovicán. A feladatuk a rend fenntartása, a határzárak felügyelete volt.³⁶

³¹ Benda M. – Fedinecz S. – Kállai Gy. P. M.: Bereg megye egészségügyének története i. m. 20.

³² Gecsei Lajos: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. Békéscsaba 1985. 12.

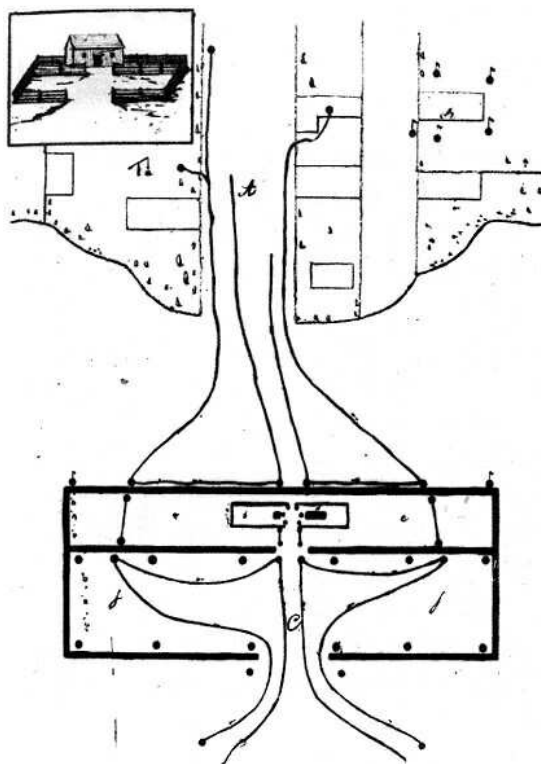
³³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), P 538, 18. csomó, 42. tétel. 18. lap.

³⁴ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1390, ark. 5.

³⁵ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1391, ark. 15.

³⁶ *Lehoczky Tivadar*: Beregvármegye monographiája. II. köt. Ungvár 1881.169.

2. ábra Kolera elleni veszteglő intézet rajza

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/index1879.html>, letöltés 2021. júl. 29.

A kolerajárvány kitörésekor több orvos is tevékenykedett Bereg vármegye területén, akiknek fontos szerepük volt a járvány elleni küzdelemben. A vármegye főorvosa Sztankó János volt. Sztankó a Pesti Királyi Tudományegyetem orvosi karán szerzett diplomát 1808-ban, 1831-ben lett Bereg vármegyei tiszti főorvos. Marton Pál seborvos 1831-ben Bilkén szolgált „chirurgusként”. Valencsik Márton sebész szintén érdemet szerzett a kolerajárvány idején. Őt tartják az elsőnek, aki felboncolt egy kolerában elhunyt személyt Beregszász–Végardóban. Cserszky Antal (1779– 1834) orvosdoktor, sebész a Bécsi Egyetemen szerzett orvosi diplomát. Volt Bereg vármegye tiszti főorvosa, több vármegye táblabírája, 1811-től a szentpétervári orvosi és seborvosi akadémia levelező tagja.³⁷ A Perényi Zsigmond királyi biztos mellé kirendelt orvos Bugát Pál volt, aki

³⁷ Bereg megyei orvosok, gyógyszerészek és más egészségügyiek névtára. Szerk. Benda Mária – Fedinecz Sándor – Kállai Gyuláné Polónyi Margit. Budapest–Beregszász 1996. 2–3.

az ország első hivatalosan kolerában elhunyt áldozatát vizsgálta meg Tiszaújlakon 1831. június 13-án. Bugát Perényi Zsigmond mellett dolgozott, és követte őt Máramarosszigetre is. A járványveszély kezdetén a vármegye vezetése a megyében lévő főorvost és az öt seborvost kevésnek látta. Ezt fokozta, hogy a felvidéki járásban lakók között igencsak rossz megítélése volt az orvosoknak, s az utasításoknak megfelelő gyógyszereket nem szívesen fogadták el. A Galíciával határos északi részre két seborvost, a déli részre egy seborvost láttak szükségesnek. Cserszky Antal Munkácsot és a hozzá közel álló helységeket látta el, Sztankó János a déli területeket.³⁸

Miután Galíciát teljesen elzárták Bereg vármegyétől, Verbiáson a két terület közötti elválasztó házat és a tisztításra ügyelő intézetet hoztak létre. 1831. március 30-án a veszély megszűnéséről tájékoztatták a Galícia határán felállított katonai őrvonalat. A járvány aztán júniusban hirtelen újra felütötte a fejét. Az országot körzetekre osztották, élükre egy-egy királyi biztost jelöltek ki. Az Ugocsa, Szatmár és Máramaros vármegyéket összefogó körzet királyi biztosa Perényi Zsigmond lett, központja Nagybánya és Szatmárnémeti volt. Ung és Bereg vármegyék alkottak egy királyi biztosi körzetet, élén Szerencsy Istvánnal. A galíciai átterjedés miatt ezeket a vármegyéket, közülük is elsősorban Máramarost illették vádakkal mint a járvány fő terjesztőjét.

A június 13-án bekövetkezett tiszaujlaki első hivatalos kolerás haláleset után Váriban és Csetfalván is diagnosztizáltak fertőzötteket, július 4-én a betegség már elérte Beregszászt. 1831. július 8-án Szolyváról Lónyay János, Bereg vármegye első alispánja Beregszász város egyházi előjáróinak kiadott rendelkezésében a lakosság összegyűlését is megtiltotta, így az istentiszteleti alkalmak megtartását is korlátozták. A felvidéki járásban a magyarul nem beszélő ruszin lakosság körében fontos szerep jutott a görögkatolikus egyháznak, ugyanis a rendeleteket és utasításokat orosz nyelvre fordítva, rajtuk keresztül tájékoztatták a lakosságot.

Magyarországon a járvány északkeletről délnyugati irányban terjedt. Elsőként az országban Ugocsában jelentkezett hivatalosan a betegség 1831. június 13-án, ezután Szatmárban és Szabolcsban (június 23.), majd Borsod (június 24.), Zemplén (június 26.), Sáros (június 28.), Bereg (július 1.), Ung (július 3.) következett. Máramarosban Ugocsához képest négy héttel később, július 6-án jelentették a járvány kitörését. Bereg vármegyében 87, Ung vármegyében 91, Máramarosban 79, Ugocsában 19, Szatmárban 51

³⁸ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1390, ark. 31–32.

helység volt a járvány által érintett. A megbetegedettek összlétszáma a helytartótanácsi jelentések alapján az ország teljes területére 538 339 fő volt, ebből Beregben 1 301 fő, Ungban 4 670 fő, Máramarosban 1 328 fő, Ugocsában 170 fő, Szatmárban 1 838 fő.³⁹ A kolerában elhunytak összlétszáma a jelentések alapján 238 641 fő, ebből Bereg vesztesége 680, Ungé 1 877, Máramarosé 468 fő, Ugocsáé 110 fő, Szatmáré 866 fő. A kolerajárvány ideje alatt a lakosság arányszámaihoz képest a legmagasabb betegszámokkal rendelkező községek között Bereg vármegyében Nagylucska szerepelt: az 1 676 lelkes településen 225 fő betegedett meg, közülük 87-en hunytak el. Ung vármegyében Osztró községben 290 főből 106 betegedett meg, 49 fő hunyt el. Máramarosban Keselymezőn betegedtek meg a vármegyéből a legtöbbben: 1 170 lakosból 465 megbetegedett, 82 fő hunyt el.⁴⁰

A kolerával megfertőződtek 44%-a hunyt el, ilyen arányok tapasztalhatók Európa más területein is. Ugocsa vármegye 64,7%-os aránya igencsak magasnak mondható, míg Szatmár 42,8%, Máramaros 35,3%, Bereg 52,2% és Ung 47,9%-os halálozási aránya az országos átlag közelében maradt.

Vidékünk kolerás megbetegedéseinek a száma az országos fertőzések csupán 1,7%-a, a kolerában elhunytaké 1,6%-a. A halálozási arányok a térségben az országos átlag alatt maradtak. Bár a terület demográfiai képe jelentős negatív hatást gyakorolt, az északkeleti országrészben sokkal enyhébb lefolyása volt a járványnak az ország többi területéhez képest.

5.1.5. Gazdaság

Magyarország a 19. század első felében hagyományos gazdálkodást folytató ország volt. A mezőgazdaság elsősorban a gabonatermelésre berendezkedett földművelésből és legeltető állattartásból állt. A 18. században a mezőgazdasági tevékenységet folytatók a lakosság 93–94%-át tették ki, de ez az arány a 19. század közepén is közel 90% volt. Magyarország a birodalom gazdasági szerkezetében elsősorban az élelmiszer-ellátó szerepet töltötte be. Az ipar terén a Királyság jelentős lemaradásban volt, az északkeleti vármegyék pedig még az országos viszonyokhoz képest is. A birodalom önellátása mellett a gazdaságpolitikában az állami bevételek növelése, az örökös tartományok élelmiszer- és nyersanyagellátásának biztosítása és az iparának a védelme volt a legfőbb cél. Ennek egyik

³⁹ *Linzbauer Xavér Ferenc*: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae. Tomus III, Sectio IV., 489.

⁴⁰ *Rigler Gusztáv*: A koleráról. Előadás az EME szakosztályának 1914. november 14-én tartott ülésén. In: Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályából. 39. évf., 36. köt. 4. füzet. 1914. 265.

fontos eszköze a vámpolitika volt. Bár a birodalmi tartományok a magyar mezőgazdasági termékek biztos piacát jelentették, a kereskedelmi politika hátrányosan érintette Magyarországot, mivel az iparcikkek és a mezőgazdasági termékek cseréjében az előbbi került előnyösebb helyzetbe. A birodalmi gazdaságpolitikával szemben a liberális nemesi ellenzék a rendszeres bizottsági munkálatok alapjain egy átfogó koncepciót dolgozott ki az 1840-es években, melyben az iparosítás elősegítése volt a fő cél.

A gabonatermesztés átlaghozamai nagyon változóak voltak országszerte. Bereg vármegyében az átlagos terméshozam a 19. század derekán 5 pozsonyi mérő (pm)⁴¹ búza és 4,5 pm rozs körül mozgott. Az országos átlag kataszteri holdanként az ötszörös terméshozam és a 13 pm terméshozam felé mutatott. A magashegységi vármegyékben, mint pl. Máramaros, sokkal kedvezőtlenebb volt a mezőgazdasági termelés, mint az alacsonyabban fekvő hegyvidékekkel övezett Ugocsa, Bereg és Ung vármegyékben.⁴² A legtöbb vármegye nem volt képes biztosítani az őszi gabonából a lakosság élelmiszer-szükségletét, csak hat vármegye tudta ellátni a lakosságot kenyérgabonával. A népesség egy jelentős részének nem a kenyérgabona volt a fő élelmiszerforrása. Vidékünk gabonaszükségletét a kukorica- és a burgonya-fogyasztás enyhítette. Bereg még így is enyhe többletet produkált, viszont Ugocsa, Ung és Máramaros hiányban szenvedtek. A termésnek egy jelentős részét azonban nem emberi fogyasztásra, hanem takarmánycélra természetelték. Nem enyhítette érdemben a gabonahiányt Ugocsa és Ung megye ruszin lakosságának kukorica-fogyasztása sem. A hiány ellenére így is szállítottak gabonát határaikon túlra is. Beregből Galícia felé, Bereg megyébe Szabolcsból, Ugocsába Szatmárból és Szabolcsból, Ungba Szabolcsból, Máramarosba Szatmárból és Biharból szállítottak gabonát. A rossz termés a nagy kiterjedésű, változatos földrajzi adottságú országnak általában csak egy részét sújtotta. A legveszélyeztetettebb térség Északkelet-Magyarország volt, ahol egyébként sem termett elég gabona a helyi lakosság ellátására. A jól termő alföldi területeken, ahol az egy főre jutó hozam lényegesen magasabb volt, egy viszonylag gyenge termés esetén is biztosított volt a helyiek ellátása, míg az e szempontból hátrányosabb hegyvidéki tájakon csak a helyi viszonyokhoz mérten jobb aratás garantálhatta azt.⁴³ A munkácsi uradalomba

⁴¹ Pozsonyi mérő – régi űrmérték. Szemes termények mérésére használták, két vékával volt egyenlő – 62,4984 liter.

⁴² *Glósz József*: Gabonakereskedelem Magyarországon a 19. század első felében. Budapest 2014. 22–24.

⁴³ *Glósz J.*: Gabonakereskedelem Magyarországon i. m. 110.

1843-ban Bécsből jött egy agrárszakember, aki 12 majorságban bevezette a váltógazdaságot, és megkezdte a rendszeres talajjavítást.⁴⁴

Az ipari termelés céhes műhelyekben, manufaktúrákban és gyárakban folyt. A szabadabb iparüzéssel megnőtt a kézművesek száma, viszont a gyáripar erősödésével az önálló műhelyek sorra mentek tönkre. Az iparral foglalkozók nagyon alacsony aránya jellemezte az egész országot. Bár a 18. századi állapotokhoz képest jelentősen nőtt – 1846-ban 51 főre jutott egy kézműves –, addig az európai fejlettebb régiókhoz képest ez az átlag messze elmaradt. Alsó-Ausztriában 1 kézművesre 15 fő jutott, Máramarosban viszont 169 fő, Ugocsában 135 fő, Beregben 89 fő, Ungban 88 fő.⁴⁵ A céhes műhelyekből kifejlődött tőkés vállalkozások aránya elenyésző volt, de számos példa akadt rá vidékünkön is. A céhek a zsidó iparúzókat konkurenciának tekintették, 1840 előtt a szabad királyi városok egy része nem engedélyezte a betelepülésüket ezért. Jelentős részük a nagyobb városokból kiszorulva mezővárosokban és falvakban folytatta a tevékenységét.

Országos szinten az egyik legjelentősebb timsókőbányászat Bereg vármegyében volt. A Munkács melletti Podheringen a Schönborn család a Dercsenyi családdal közösen üzemeltetett timsógyárat, amelyhez a pusztakerepeci is tartozott. A munkácsi uradalmi timsógyártás évi produktuma 8000 mázsa volt, melynek Pest, Bécs és Prága voltak a legfontosabb fellevevőpiacai. Perényi Zsigmond országos és helyi szinten is nagymértékben támogatta az iparosodást, maga is a bányáira alapozva létrehozta a Bereg vármegyei Déda községben a timsógyárat, amely évente 3 200–3 500 mázsa timsót állított elő.⁴⁶ Ezenkívül Nagymuzsalyban a Károlyi család üzemeltetett timsógyárat. A hamuzsír (kálium-karbonát) előállítás, amely a szappan, a tisztítószeres és az üvegyártás fontos alapanyaga, legnagyobb mértékben Máramaros, Bereg és Ung vármegyékben volt jellemző. Az 1840-es években 13 hamuzsírőfőzde működött a munkácsi uradalomban, évi 2 500 mázsa átlagtermeléssel. A papírgyártás ebben az időben jelentős fejlődésnek indult, amely vidékünkön Beregben Hrabonicán, Máramarosban Dolhán valósult meg. Vaseszközök gyártása terén vashámor működött Ung vármegyében Antalócon, Felsőremetén és Turjaremetén. Utóbbiban ásók, kaszák, kapák, szegek készültek, és az akkor legjobbnak számító

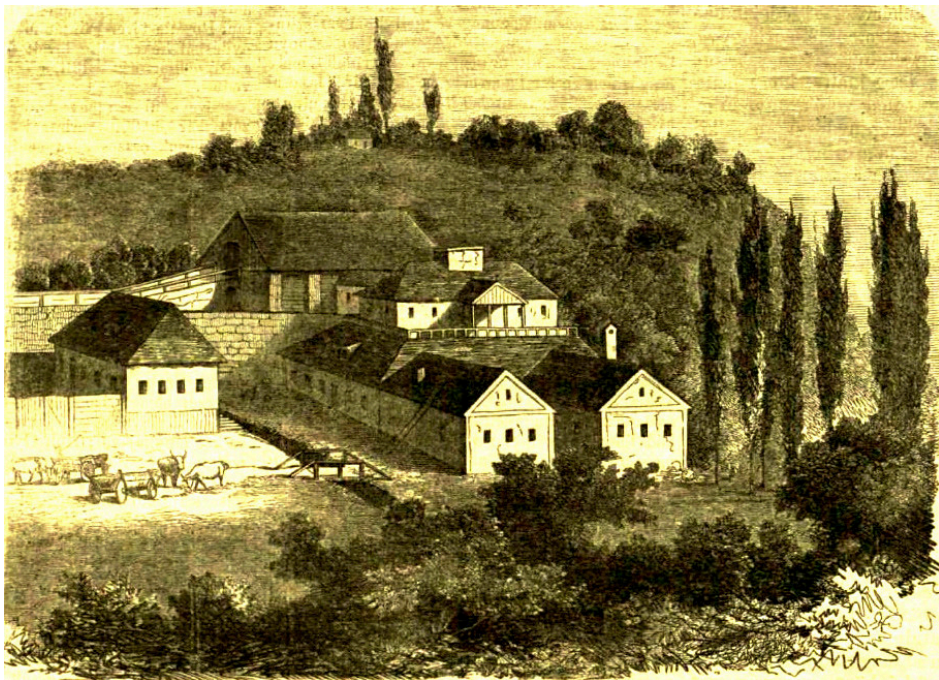
⁴⁴ *Tilkovszky Lóránt*: Sas Andor: Egy kárpáti latifundium a hűbér világ alkonyán. Agrártörténeti Szemle. (1961) 3. évf. 3–4.sz. 609–610.

⁴⁵ *Fazekas Rózsa*: Szatmár megye kézműiparának jellemzői 1828-ban. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 11. Nyíregyháza 1995. 127.

⁴⁶ Нариси історії Закарпаття. Том I. Ред.: І., Гранчак. Ужгород 1993. 224.

Merkur kemencét, illetve vaskályhát, kandallót, főzőedényeket, gyertyatartókat készítettek, amelyek jelentős mértékben lengyelországi exportra kerültek. A felsőremetei gyár 150 ezer forint értékű nyers-, öntött- és hengerelt vasat készített évente. Bereg vármegyében szintén jó minőségű vasat készítettek Selesztón, ahol vaskályhákat, fazekakat, kazánokat, mellképeket készítettek. Vashámorok működtek még Bilkén és Iloncon is. Máramarosban a kabolyapolyáni kamarai vashámor a megyein kívül beregi vasat is feldogozott.⁴⁷ A kohóból, hámorból és öntödéből álló munkácsi vasüzem – 1827-től 1841-ig Rombauer Tivadar vezetése alatt állt – egyrészt kályhákat és különféle főzőedényeket, másrészt szerszámvasakat készített. Később feltűnnek a luxuscélokat szolgáló finomöntvények (vázák, gyertyatartók, feszületek, mellszobrok, dísztányérok stb.). A Greenfield skót mechanikus által az uradalmi vasüzemben készített cséplőgépek napi 2 340 kévét csépeltek ki, a kézi cséplésnél jóval eredményesebben.⁴⁸

5. kép *Munkácsi (frigyesfalvi) vasolvasztó*

Forrás: <https://dka.oszk.hu/046700/046792>, letöltés 2021. júl. 29.

⁴⁷ Fényes E.: Magyarország leírása i. m. 69.

⁴⁸ Pusztai László: A munkácsi vasöntöde jelentősége. Budapest 2005. 12.

A kőedény- és üveggyártás nem volt igazán elterjedt vidékünkön. Üveghuták itt a munkácsi uradalomban, a máramarosi Técsőn (Ferencvölgy) működtek, utóbbi 1846-ra már gyárrá fejlődött. A vidékünk üvegellátását elsősorban a szomszédos vármegyék biztosították. A kőedénygyártás az üveggyártásnál is fejletlenebb volt. Ezt is elsősorban a szomszéd vármegyék, főként Abaúj és Zemplén gyártóitól szerezték be. Az egyetlen gyár az 1830-as években Ungváron jött létre. Faeszközöket Ung és Bereg megyében gyártottak, különösen a tiszamelléki magyarság általi hordó- és dongakészítés volt jelentős.⁴⁹ A munkácsi uradalom hatalmas erdőségei lehetőséget biztosítottak fa- és fából készült termékeknek az alföldi vidékre és külföldre történő exportálására. 1796 és 1803 között a beregi szálfák Munkácstól mintegy ezer kilométerre, a Balti-tenger partján fekvő, a Porosz Királysághoz tartozó Gdanskba is eljutottak. Az uradalom ipari üzeimei a rendelkezésre álló vízi energia felhasználásával működtek. A fa feldolgozását fűrészmalomok végezték, amelyeket az 1830-as évektől zsindeley- és furnérkészítő gépekkel is elláttak. Az 1840-es évek közepén már vasúti talpfák készítésével is jövedelmezően foglalkoztak.

A sóbányászat az északkeleti régió egyik meghatározó ipari tevékenysége volt, különösen a máramarosi sóbányászat volt kiemelkedő. Az országosan is jelentős máramarosi sólelőhelyek között a legfontosabbak a sugatagi, sándorfalvi, szlatinai és királyvölgyi. Fényes Elek leírása szerint évente 713 850 mázsa sót termeltek ki.⁵⁰

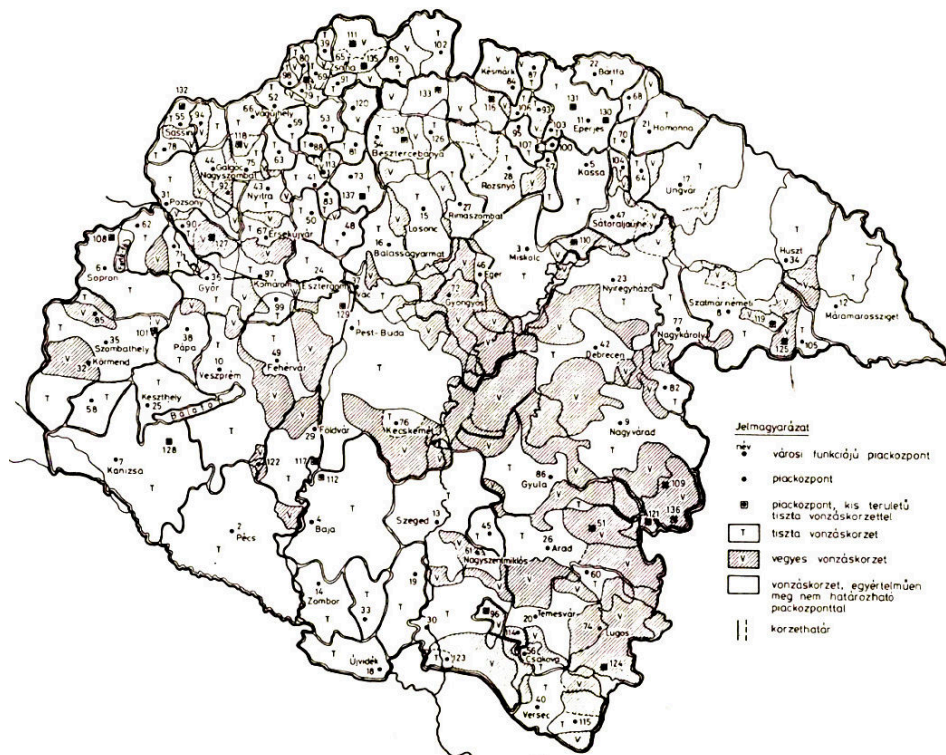
A reformellenzék felismerte, hogy a gazdasági fejlesztés csak külső erőforrás bevonásával valósulhat meg. Ehhez viszont szükség volt a gazdasági önrendelkezéshez, ami a birodalmi kapcsolat újrendezését vonta magával az egyenlőség elve alapján. A napóleoni háború idején jelentősen megnőtt a kereslet az élelmiszerek és nyersanyagok iránt. A kereskedelmi forgalom volumene 1789–1847 között megötszöröződött. A kivitel nagy részét agrártermékek tették ki, azok között is a legjelentősebb az élő állat és az állati eredetű termékek. Míg a 18. század végén az élő állat, főként a szarvasmarha volt a fő exportcikk, addig a franciákkal szembeni háború után a gyapjú vette át a vezető szerepet. A háborús időszakban a gabona volt az első számú árutermék, de azt követően is fontos szerepet játszott. Az ország belső piaci kereskedelme bővült, de ezt elsősorban a különböző természeti adottságok formálták, a szállítási nehézségek miatt viszonylag kis

⁴⁹ Veres László: Üveg- és kőedénygyártás Bereg, Ugocsa és Ung vármegyékben a XVIII–XIX. században. *Acta Hungaricana*. (2010) 107.

⁵⁰ Fényes E: Magyarország leírása i. m. 68.

piaci körzetekre tagolódott. Egy rossz termést hozó év után komoly ellátási nehézségek is felmerültek. Az ország számos területe, elsősorban az északi hegyvidéki területek rendszeresen gabonabehozatalra szorultak.⁵¹ Az egységes belső piac hiánya miatt jelentős árkülönbségek voltak.

1. térkép *Piacközpontok és vonzaskörzeteik Magyarországon 1828-ban*

Forrás: *Viga Gyula: Árucere és migráció Észak-Magyarországon. Miskolc 1990. 135.*

Munkácson 1790-ben Czirjáki Mihály bérelte ki a vásárvámot 600 forintért minden vásári szerrel, vékakkal és pecséttel együtt. 1798-ban a bérlő 881 forintot, 1807-ben 1 152 forintot, 1810-ben pedig már 1 566 forintot fizetett. 1848-ban a törvényhozás eltörölte az úrbéri viszonyból eredő kereskedést korlátozó kiváltságokat. Munkácson is új lendületet vett a szabad kereskedés, mindenki szabadon, díjtalanul nyithatott boltot, a szatócsok, kufárok és boltosok igencsak elszaporodtak.⁵²

⁵¹ *Gergely A.: Magyarország története a 19. században i. m. 43.*

⁵² *Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. III. köt. 1881. 505.*

1816. november 5-én a Helytartótanács rendeletben fogalmazta meg, hogy csak a szombaton megtartott vásárokat ismeri el törvényesnek. Beregszászban szerdai és vasárnapi vásár vált hagyományossá, ezért a város e két napi vásárjogért folyamodott az uralkodóhoz. Az engedélyt a város 1818. június 5-én I. Ferenc királytól meg is kapta, ez ellen azonban a munkácsi uradalom tiltakozott. Az ügyben kibontakozó hosszú pereskedés eredményeként csak 1824. február 20-án született döntő határozat, melynek értelmében a vásárok idejét szerdára tették át. Az uradalom a boltok után is szedett földesúri illetéket. A magánboltok és áruhelyek szabad építését erősen akadályozta, így 1822-ben leromboltatta a helybéli csizmadiák által engedély nélkül felállított kereskedést.⁵³ Az 1824. február 20-án kelt királyi szabadalom alapján a város jogot nyert április 6-án, május 7-én, június 13-án, augusztus 24-én, november 2-án és december 10-én, illetőleg virágvasárnap előtt, Gergely, Antal, Bertalan, minden-szentek és Luca hetében szerdán és csütörtökön országos vásárokat tartani. A későbbiekben ezek a jogok tovább bővültek.

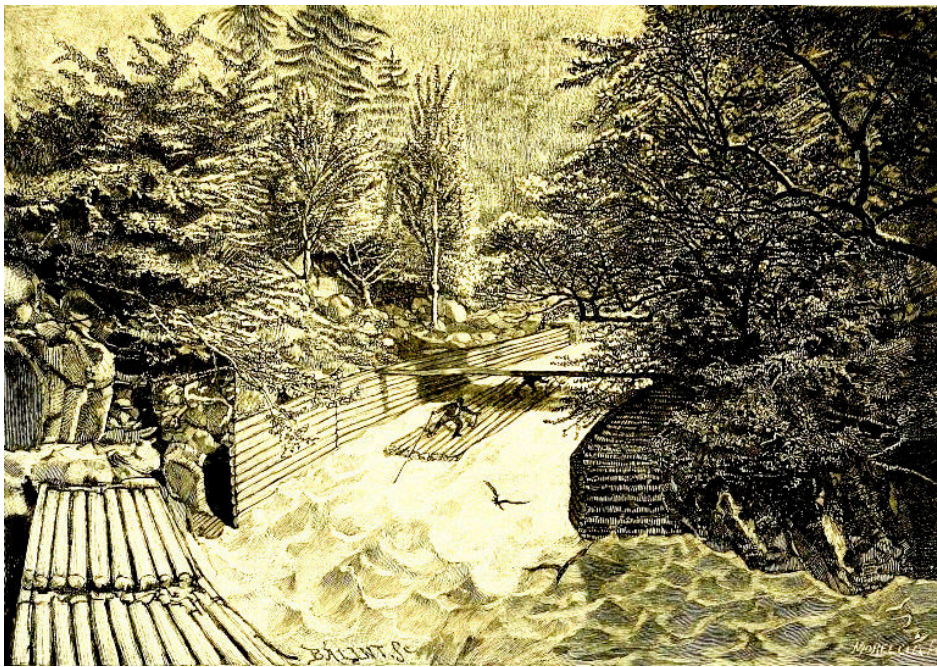
A modern gazdasági rendszer kialakulásának egyik fő előfeltétele a közlekedési viszonyok fejlődése volt. A ritka úthálózat, a lassú szállítás nem segítette a századfordulótól kibontakozó mezőgazdasági tömegtermelést, az országos méretű belső piac kibontakozását. A közlekedés elsősorban szárazföldi utakon valósulhatott meg, amelynek az alapját a postautak adták. Ezek nem állami, hanem vármegyei fenntartásban voltak. Az 1825–1827-es országgyűlést követően több vármegyében is elkezdődött az úthálózat fejlesztése, amely még ezután sem jelentett többet a ledöngölt földre terített kavicsos útnál.

Vidékünk vízhálózattal jól ellátott terület, így a vízi utak is lehetőséget biztosítottak, azok jelentős része azonban nem volt jól hajózható, elsősorban tutajokon szállítottak. A Tiszán leginkább szálfát és sót úsztattak lefelé. A korszakban a szállítás a folyamirányban ereszkedéssel, azzal szemben pedig vontatással történt.

A fejlesztésekre, új utak, hidak építésére számos kísérlet történt. Többek között 1815-ben Munkácson Latorca-híd létesült, az elavult régi hidat Schönborn Fülöp Ferenc építtette át.⁵⁴ A jelentős kiadásokat a vármegyék az országgyűlések által, állami költségvetésből igyekeztek finanszírozni. 1834 májusában Bereg vármegyének azon kívánságát, hogy a kormány Vásárosnamény és Ugornya között a Tiszán hidat építsen, nem támogatták.

⁵³ *Csatáry György*: Beregszász a 18–19. században. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv 17. Nyíregyháza 2006. 102.

⁵⁴ *Balajthy J.*: Munkács városának és várának i. m. 102.

6. kép *A bruszturai surrantó a Tarac folyó völgyében Máramarosban*

Forrás: <https://keptar.oszk.hu/>, letöltés 2021. júl. 29.

Bereg vármegye kérelme elfogadásra került, hogy postaállomást hozzanak létre Tiszaújlaknál a Máramaros felé, Vásárosnaménynál a Debrecen felé és Vereckénél a Galícia felé vezető úton.⁵⁵ Országos jelentőségű volt Széchenyi javaslata a Budát és Pestet összekötő állandó híd létrehozásáról, amelyet az alsó táblán Bereg megye is támogatott.⁵⁶

A mezőgazdaság két egymással szoros kapcsolatban álló földesúri birtokon és paraszti gazdálkodásban folyt. Ezt a Mária Terézia által 1767-ben kiadott úrbérrendezés szabályozta, amely egészen 1848-ig fennállt. Szétválasztották a föld birtoklását és használati jogát, ugyanis a földet csak nemes ember birtokolhatta. Háromféle jogállású földet különböztetettek meg: úrbéres, allodiális és közös haszonvételű.⁵⁷ A nagybirtokok alapvetően minden régióban jelen voltak. Északkeleten Bereg megyében a Schön-

⁵⁵ Felséges Első Ferencz ausztriai császár, Magyar és Cseh Ország koronás királyától Po'sony szabad királyi várossába 1832-ik esztendőben, Karácson havának 16-ik napjára rendeltetett Magyar Ország' gyűlésének írásai. Weber–Belnay–Landerer, 1832–1833. Pozsony 1836. 300.

⁵⁶ *Völgyesi O.*: Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején i. m. 56.

⁵⁷ *Gergely A.*: Magyarország története a 19. században i. m. 47–48.

born-birtokok foglalták el a megye nagy részét. Ungban a nagybirtokok a kiterjedt kamarai birtokok miatt hiányoztak. A területileg kicsi Ugocsában a nagybirtok hiányát a középbirtokok dominanciája magyarázza, itt egy régi főrangú család, a Perényiek egykori nagybirtoka az öröklés folytán szakadozott szét középbirtokokra.

2. táblázat *Az 5000 holdnál nagyobb magánbirtok részesedése a 18–19. század fordulóján az úrbéri állományból*

Vármegye	A nagybirtokok területe (hold)	Aránya az úrbéres földből	Birtokosok száma
Bereg	31 919	67,2%	5
Máramaros	hiányos		
Ugocsa	1 401	6,9%	2
Ung	1 323	2,2%	2

Szerkesztette: Dancs György. Forrás: *Fónagy Z.: A nemesi birtokviszonyok az úrbérendezés korában i. m. 1175–1176.*

Az északkeleti régióban csak Bereg megyéből hiányoztak a kamarai birtokok, mivel az elkobzott Rákóczi-vagyonhoz tartozott hatalmas munkácsi-szentmiklósi uradalom a Schönbornok kezére került. Ungban 26 963 hold (45,3%) a kincstári birtokok aránya. Ugocsában 494 hold, az összérték 2,4%-a. Az egyházi birtokok aránya Bereg megyében a földek 0,6%-át (286 hold), Ungban 4,6%-át (2 708 hold) tette ki, Ugocsa vármegyében pedig egyáltalán nem voltak ilyenek. A nagy középbirtokosok kezében összpontosult minden nyolcadik hold úrbéres föld, így a nemesi földek hatoda, vagyis 16,7%-a és az úrbéres népesség 16%-a fölött rendelkeztek. A legnagyobb súllyal a Felvidék egyes részein, főleg a keleti megyékben, úgymint Zemplén, Ung, Turóc és Kishont vármegyékben voltak jelen, ahol a teljes birtokállomány negyedét alkották. A legerősebben Ugocsa megyében voltak képviselve, ahol az úrbéres állomány 36%-át tartotta a kezében 6, ebbe csoportba tartozó birtokos, 4 arisztokrata és 2 köznemes. A nagyobb középbirtokok negyede 15-nél is több részirtokra tagolódott. A leginkább szétszórt birtok Perényi Imrée volt, akinek 3791 hold úrbéres földje 48 faluban volt szétszórva Abaúj és Ugocsa megyében. Az átlagos kisbirtok egy jobbágytelek 36 holdjából állt, amelyen 3 jobbágy és 2 zsellér tartotta el birtokosát. A kisbirtokoknak sehol sem volt számottevő részesedésük az úrbéres állományon belül, de kimutathatóak regionális különbségek. 10%

fölötti arány két megyében volt található: Ugocsában a telkek 17%-át, Beregben 12%-át mondhatták magukénak. Máramarosban valószínűleg még felül is múlták ezt az arányt, amennyire a meglévő töredékes forrásokból következtethetünk. Az északkeleti kisnemesi régióhoz sorolható még Ung 8%-kal és Szatmár 7,3%-kal.⁵⁸

5.1.6. Adók és kiadások

I. Ferenc a Franciaország elleni háború miatt 5 000 újoncot, 1 000 lovat és 4 millió forint hadisegélyt kért.⁵⁹ A napóleoni háborúk idején a hadikiadások jelentősek voltak, a bevételek pedig elmaradtak a kibocsátásához, emiatt papírpénz kiadásához folyamodtak. Stabilizálni a helyzetet a háborúk után sikerült csak, a papírpénz és az ezüstpénz egymáshoz viszonyított aránya szerint 2,5 váltóforint 1 pengőforintnak felelt meg. Ugyan a rendeleti kormányzás a napóleoni háborút követően nem ütközött különösebb tiltakozásba, az adó ügyében már több megye ellenállást tanúsított, csak hat megye volt, amelyik a rendeleteknek eleget tett. Az udvar figyelmeztette a vármegyéket, majd királyi biztosokat is kiküldtek. Végül a legtöbb megye, így a korábban tiltakozó Bereg is eleget tett a rendeletnek, de így is maradtak, akiket csak a katonai haderő bevetése után lehetett erre rávenni.⁶⁰

A pénzügyi igazgatás legfontosabb szerve a Budán székelő Magyar Kamara volt. A jövedelmek a kincstári birtokokból, a só fogyasztási adójából, illetve a kereskedelmi vámokból (harmincadból) származtak. A só árába épített fogyasztási adóból származott közel fele az összjövedelemnek. Az állami bevételek közül a hadiadó és a bányajövedelem kívül esett a magyar pénzügyi gazdálkodáson. Az egyenes adók között a közvetlenül az államnak fizetett hadiadót, a megyei igazgatásra a háziadót, a helyi közigazgatási kiadásokra a községi adót említhetjük. A nemesek adómentességet élveztek, amit a rendi alkotmány egészen 1848-ig megőrzött. A hadiadót a király előterjesztése alapján az országgyűlés szavazta, vagyis „ajánlotta” meg. Az állam nem rendelkezett adókezelő szervezettel, az adók kivetését és beszedését a vármegyék végezték úgynevezett dicális rendszerben.⁶¹ A jobbágyság számára jelentős terhet jelentett a deperita, amely a katonaság természetbeni eltartását jelentette. Bár a királyi kincs-

⁵⁸ Fónagy Z.: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában i. m. 1171–1183.

⁵⁹ Polgárosodás és szabadság – Magyarország a XIX. században. Szerk. Veliky János. Budapest 1999. 21.

⁶⁰ Praznovszky Mihály: Az 1822–23. évi nógrádi rendi ellenállás története. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. Salgótarján 1987. 135.

⁶¹ Dica – egy eszmei adóegység, amelyet a vármegye saját maga határozott meg.

tár ezeket a terheket megtérítette, de ez a valóságos terheknél jelentősen kevesebb volt. A regálé, vagyis a királyi haszonvétel volt az államkincstárt illető, királyi felségjogon szedett jövedelem. A nagyobb regálék a korona jövedelmeihez tartoztak, és közszükségletek fedezésére szolgáltak. Elidegenítésüket vagy elzálogosításukat törvények tiltották. A kisebb regálék a nemesi jószágok tulajdonával összekötött királyi haszonvételek voltak. Johannes Csaplovics az 1836. évi törvények alapján írt kézikönyvében a húsmérést, a vadászatot, a halászatot, a madarászatot, a vásár- és piactartást, a boltnyitást, a rév- és vámszedés jogát tekinti regáléknak. Ezek közül a vásár- és piactartásról, a vám- és révjogról azt állapítja meg, hogy azzal a jobbágyok csak (királyi) privilégium birtokában élhetnek, míg a többieket kizárólagos földesúri jognak tekinti.⁶² A borkimérést nem sorolja közéjük, bizonyára azért, mert azzal a jobbágyok, függetlenül attól, hogy volt-e szőlőhegyük, mindenütt élhettek negyed- vagy fél évig. Nagy vita folyt a korszakban többek között a boltnyitás kérdésében. Az alsótábla követői közül többen már azt is vitatták, hogy a boltnyitás egyáltalán földesúri jog-e. Szentpályi László Ugocsa megyéből a boltnyitás jogát nem az uradalom, hanem az emberiség jogai közé számította. Azok, akik védelmezték a boltnyitás jogának urasági haszonvétel voltát, nem tudtak másra hivatkozni, mint szokásjogi eredetére.⁶³

Az állami kiadások jelentős részét a központi kormányhatóságok tették ki. Az infrastruktúra fejlesztésére (utak, folyószabályozás), az egészségügyre, a szociális gondoskodásra a kiadások nagyon csekély része jutott. Kivételt képezett ezalól pl. a kolerajárvány ideje, amikor a királyi kincstár is jelentősen hozzájárult a vármegyék kiadásaihoz, de ekkor is a vármegyéknek kellett biztosítaniuk a kiadások jelentős részét. Ezeknek a közügyeknek az ellátását, a közép- és alsó fokú igazgatás, valamint az oktatás költségeit más köztestületek, a törvényhatóságok, községek, egyházak végezték. Az ország irányításában tevékenykedők között a legmagasabb fizetése a nádornak volt 6 000 forinttal, a megye élén álló főispánok 800–1 500 forint között, az alispánok 400–800, a szolgabírók 150–400 forint között kapták jövedelmüket, egy tisztiorvos vagy mérnök is 300–500 forint között keresett. Bereg vármegye központi és egy járási seborvosi állás meghirdetésekor 1833-ban 200 forintos évi fizetést ajánlottak, melyhez lakhatást és hat öl tűzfát biztosítottak.⁶⁴

⁶² *Orosz István*: A kisebb királyi haszonvételek kérdése a reformkorban és 1848–49-ben. Századok 139. (2005) 3.sz. 516.

⁶³ U.o. 527.

⁶⁴ Orvosi Tár. III. év, kilencedik kötet. Második füzet. 1833. 166.

5.1.7. Regionális központok

Ungvár a Rákóczi-szabadságharc után kincstári kezelés alá került, így a város jogai, gazdasága és birtokai csökkentek, emiatt a 18. század végére csaknem úrbéri községgé süllyedt. 1847-ben Petőfi Sándor az *Úti levelek*ben még lesújtó véleménnyel számolt be Ungvárról. 1848-ban a megye ajánlása alapján rendezett tanácsa lett, és külön képviselőtestületet nyert. A görögkatolikus püspökség székhelye Mária Terézia uralkodása alatt Munkácsról Ungvárra került. 1678-ban épült templomuk már igen rossz állapotban volt, ezért 1787-ben az átépítés mellett döntöttek. Az új templom 1802-ben készült el. A felépítés költségeit a kincstári uradalom biztosította. A templom udvara a tehetősebb görögkatolikus hívek temetkezési helyéül szolgált. Itt működött továbbá egy elemi tanoda is. A protestáns egyház helyzetének rendeződése után 1790-ben engedélyt kaptak templomépítésre. Az 1792. június 12-i leirat alapján kijelölték a templom és a parókia felépítésének a helyét. Az ott lévő épületért 386 váltóforint és 44 krajcárt, évenkénti census fejében pedig további 8 forintot voltak kötelesek fizetni, amit 1840-ig teljesítettek. A templom alapkövét 1793. május 16-án tették le, és 1796-ban szentelték fel. A paplak felépítésére azonban már nem volt anyagi fedezet. 1817-ben Nagy József került Ungvárra lelkipásztorként, akinek szorgos igyekezetével sikerült a lelkészlakot felépíteni 1829-ben. Az ungvári főgimnázium a kassai kerületi tanbizottsághoz tartozott, ahol a 19. század első felében olyan személyek tanultak, mint Dayka Gábor költő, pap és gimnáziumi tanár, Szerencsy István királyi személynök, Popovics Bazil munkácsi püspök. 1805-ben Ungvármegye karai és rendei az intézmény nagytermében tisztújítást tartottak, amelyen Luby Károly királyi biztos elnökölt. 1809-ben I. Ferenc egyházi ékszereket és edényeket ajándékozott az eperjesi egyházmegyének, ezeket Ungváron kiállították, mely alkalomra Károly Ambrus esztergomi érsek is ellátogatott.⁶⁵ A zsinagóga 1794-ben épült fel Ungváron,⁶⁶ a közösség létszáma 1828-tól 1851-ig 646 főről 2 500-ra emelkedett.⁶⁷

A fontos stratégiai jelentőséggel bíró munkácsi uradalmat 1792-től kapta vissza gróf Schönborn Ervin, amelyet 1801-ben bekövetkezett haláláig birtokolt (korábban a munkácsival egybetartozó szentmiklósi is birtokolta).⁶⁸ Fia, Fülöp Ferenc vette át a domíniumot, akit októberben I. Ferenc

⁶⁵ Mészáros K.: Ungvár története a legrégebbi időktől i. m. 95., 104.

⁶⁶ Zsidók Kárpátalján – Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig (Hungaria Judaica, 30.). Szerk. Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel. Budapest 2013. 407.

⁶⁷ Gazda Anikó: Zsinagógák és zsidó községek Magyarországon. Térképek, rajzok, adatok. (Hungaria Judaica I.). Budapest 1991. 215.

⁶⁸ Balajthy József: Munkács városának és várának topographiai, geographiai, historiai és statistikai leírása. Debrecen 1835. 66.

király Bereg vármegye főispánjává nevezett ki. Uradalma igazgatását jelentősen átszervezte. Intézkedéseinek hatására 1792 és 1802 között a latifundium évenként átlagosan 64 341 forintot jövedelmezett, de volt, hogy a százezer forintot is meghaladta. A grófi család nemcsak a gazdálkodást, hanem uradalma közlekedési viszonyait is korszerűsítette. Javította az utakat, 1801-ben Gáton újjáépíttette a Mierce patakon átívelő hidat, amely fontos vámszedőhelyként működött. 1794-ben a vármegye közgyűlése közhírré tette, hogy I. Ferenc király az időközben Budára költözött Helytartótanácsnak engedélyezte, hogy Munkácsról Máramarosszigetig vezessék a postajáratot, Gáton, Huszton és Técsőn pedig új állomásokat állítsanak fel.⁶⁹ A kivitelezését azonban a kitörő napóleoni háborúk miatt elhalasztották.

2. térkép Bereg vármegye egyik főútja a 18–19. század fordulóján, amely Gáton át vezetett

Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/SzazMagyarFalu-szaz-magyar-falu-1/gat-4CD6/a-munkacsi-uradalom-4D72/>, letöltés 2021. okt. 4.

1813–1817 között a mezőgazdaságra nagyon rossz hatást gyakoroltak a száraz évek, és jelentős éhínség alakult ki. 1817 júniusában a munkácsi pi-

⁶⁹ Lehoczky T.: Munkács város új monografiája. i. m. 172.

acon 70–100 váltóforintért kelt a búza, a gabona és a kukorica 60–70, az árpa 40–50, a zab 30–35 váltóforintért.⁷⁰ Még II. József adott engedélyt a helvét hitvallású közösség számára új templom és torony építésére Munkács városában. A templom 1795-ben készült el, tornya pedig 1798-ban, de egészen 1814-ig tökéletesítették, s akkor szentelték fel a templomot. Az ágostai vallást követők száma is folyamatosan növekedett a városban. Istentiszteleteiket 1816-tól a református templomban tartották, a nagyobb ünnepek alkalmával német nyelvű istentisztelet is zajlott, ezeket 1831-ig Balajthy József tartotta. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházközség 1803-ban a Helytartótanáctól kérelmezte, hogy a volt püspöki lakot templommá alakítsák át, erre engedélyt is kaptak, a templom 1834-ben készült el. Az 1830 körüli években Bereg vármegye területén már gyorspostakocsiutak futottak, ezzel bővítve a térség közlekedési lehetőségeit. A megyeszékhely, Beregszász mellett Munkács volt a másik legfontosabb központ, egyben az ország északkeleti kapuja Galícia felé. A szomszédos megyeszékhelytől, Ungvártól főút vezetett a városba, ahonnan az három irányba haladt tovább: északra Szolyván, Alsóvereckén át a Kárpátok gerincére, a Vereckei-hágóra. A másik keletre, Ilosva és Nagyszőlős felé. A következő út délre, Gáton át Beregszász irányába haladt, ahonnan egyik ága ugyancsak Ugocsa székhelyére, Nagyszőlősre tért, majd a Felső-Tisza völgyében futott tovább, és a Tatár-hágónál érte el Galíciát. Bereg vármegyében ekkor csak Munkácson működött gyorspostakocsi-állomás.

Az 1805. évi nemesi felkelés keretében a Schönborn-uradalomnak 23 lovas és 138 gyalogos katonát kellett kiállítania és a Bereg vármegyére kivetett hadisegély kétharmadát, 24 ezer forintot fizetnie. Az uradalom a háború adta konjunktúrális lehetőséget igyekezett kihasználni. A megyei közlekedési lehetőségeket javította, hogy a gáti híd újjáépítése után két évtizeddel, 1820-ban az uradalom kiegyenlítette, illetve magasította a Munkács és Gát közötti főutat. 1830-ban a domínium igazgatósága újra sürgette új postaállomások létesítését, elsősorban a Galícia felé vezető részen. A munkács-szentmiklósi uradalmat 1831-ben öt tiszttartósági (provizorátusi) kerületre (alsóvereckei, szolyvai, fogarasi (bereg), munkácsi és beregszászi), valamint nyolc ispáni járásra osztották fel. Az intézkedés célja a jobbágyok munkaerejének jobb kihasználása és a terménytized eredményesebb beszedése volt. Gát és a határában fekvő pusztakerepeci majorság a munkácsi ispánsághoz, illetve tiszttartói hivatalhoz tartozott. Bereg vármegye egyik legfontosabb közlekedési vonalát Beregszász és Munkács között 1836-ban építették újjá – szélesítették és megemelték, árkolták. A Munkács és Bereg-

⁷⁰ Balajthy J.: Munkács városának és várának i.m. 102.

szász közötti postajárat létesítésének a feltételei is adottak lettek, amellyel lehetővé vált a megyeszékhely postahivatalának a megnyitása is.

Beregszász Bereg vármegye központjaként a megyei közgyűlések helyszíne volt. Az 1803-as összeírás szerint a városban 375 ház volt található. A Schönborn család 1726-tól a befolyása alatt tartotta a várost. Az úrbérendezést követően kialakult konfliktus a munkácsi uradalom és Beregszász város között hosszú ideig fennállt. Ezeket a pereskedéseket a Helytartótanács is vizsgálta, melynek megoldását hátráltatta további négy uradalmi község (Munkács, Vári, Bereg és Beregújfalú) érdekeinek a kérdése. 1816. november 5-én az öt község örökös szerződéseinek a feltételeit lefektette a Helytartótanács,⁷¹ amelyet az uradalom hosszú ideig nem hagyott jóvá, majd 1822. december 13-án újat ajánlott. A felek nem egyeztek, az uradalom királyi biztos kirendeléséért folyamodott. 1832-ben Perényi Zsigmond, majd Komlósy Lajos és Füzessey Gábor elnöksége alatt is küldöttségek jöttek Beregszászba. A pereskedés egészen 1848-ig elhúzódott.⁷²

Bereg vármegyét a 19. század első felében is sokszor sújtotta árvíz. A Szernye-mocsár nagy kiterjedése és az azt tápláló vizek miatt területének jelentős része folyamatosan víz alá került. Már 1783-ban elrendelték a Vérke patak medrének rendezését,⁷³ amely a legnagyobb táplálója volt, de az összekapcsolódó vízhálózat csak 1854-ben szűnt meg. Az 1842-ben kezdődött újabb árvizes periódus már a Tisza melléki megyéket is mozgósította, ennek megoldására több szabályozási javaslat is született. Ilyen előzmények után indult el Széchenyi István 1845. szeptember 27-én szervező körútjára, amelynek célja a Tisza-völgyi társulatok megalakítása volt.⁷⁴ 1845-ben volt az egyik legsúlyosabb árvíz, amely közel 300 ezer hold földet és 116 települést érintett. Bereg vármegyében is megalakult 1846-ban a Bereg megyei Tiszaszabályozási Társulat.⁷⁵ 1847-ben a Tisza is kiáradt Bereg megye alsó részére, Szatmár megye határától Ung, Zemplén és Szabolcs határáig elöntötte a földeket, az őszi vetés semmivé lett.⁷⁶ 1847-ben Széchenyi István Csetfalváig hajózott a Tisza-szabályozás előkészítésekor a Pannónia gőzhajóval, és találkozott a környék vezetőivel is.⁷⁷

⁷¹ KTÁL, F. 10, op. 1, od. zb. 1149.

⁷² *Lehoczy T.*: Munkács város új monografiája i. m. 41.

⁷³ *Lehoczy Tivadar*: Bereg vármegye monographiája. I. köt. Beregszász 1881. 38.; *Csatáry Gy.*: Beregszász a 18–19. században i. m. 101.

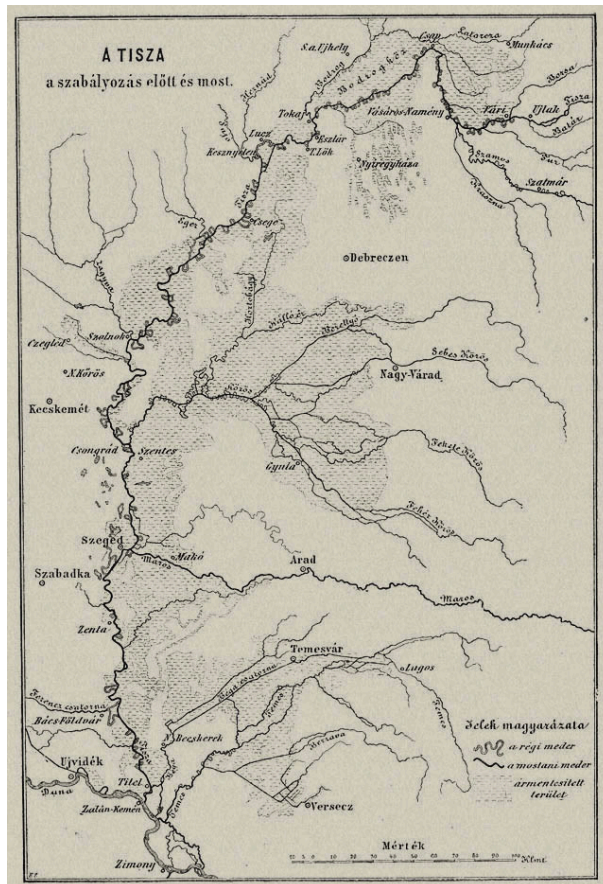
⁷⁴ *Mészáros Vince*: Széchenyi és a magyar vízügyek. Budapest 1979. 82.

⁷⁵ KTÁL, F. 251, op. 3, od. zb. 115, ark. 1.

⁷⁶ *Kovács Endre*: Az 1846 évi galíciai parasztfelkelés magyarországi hatásához. Századok 91. (1957) 652.

⁷⁷ Gróf Széchenyi István naplói (1844. január 1. – 1848. március 18.). VI. köt. Szerk. Viszota Gyula. Budapest 1939. 634.

3. térkép A Tisza a szabályozása előtt és után

Forrás: https://static-cdn.arcanum.hu/nfo-resources/ommonarchia_pic/ommonarchia/07-010.jpg, letöltés 2021. júl. 29.

1845–1847 között a sorozatos rossz termések miatt a régióban éhínség ütött ki, sokan elhagyták a szülőföldjüket. 1846-ban Galiciában ismét felkelés tört ki, februárban Magyarország területére is betörték, ahonnan fegyvert, pénzt és emberi segítséget is reméltek. A forradalmi hangulat elfojtását Bécs nagyszámú katonaság kivezénylésével kívánta megoldani a Galiciával szomszédos vármegyékben. A felkelés sikertelensége után annak számos vezetője Magyarországra menekült. A ruszinok által lakott területek esetében fennállt a veszélye a már korábban is tapasztalt oroszbarát hangulatnak, akik a Galiciába bevonuló cári hadseregtől saját feudális terheiktől való felszabadulást is remélték. A vármegyék nemessége nem tudhatott maga mögött jelentős támogatást a parasztság részéről. A kirendelt királyi biztos rendszeresen arról

számolt be, hogy a vármegyei hatóságok nem végzik megfelelően feladataikat, segítik a lengyel menekülteket. Bereg megyében, ahol a Schönborn-uradalom jobbágysai rendszeresen lázadtak, a nemességnek volt oka tartani a parasztfelkeléstől. A március 16-i közgyűlésen az ellenzéki érzelmű Komlósy Károly kijelentette, hogy a galíciai kérdést úgy lehet megoldani, ha visszaállítják a lengyel alkotmányt. A határszéli megyéknek megtiltották az útlevelek kiadását is. A vármegyéek tavaszi közgyűlésén rendre egymás mellett jelent meg a lengyel ügy és a hazai reformok kérdése. Az éhínség által sújtott északi megyék különösen nehéz helyzetben voltak, két királyi biztost küldtek ki, hogy a helyzetet kezeljék. 350 ezer forintot kaptak, hogy gabonavásárlással, vetőmaggal, élelemmel, pénzbeli segéllyel az éhezők megmentésére induljanak. Ráadásul a megyéknek a kirendelt katonaság ellátását is biztosítaniuk kellett, ami ellen erősen tiltakoztak. Az ungi parasztságról feljegyezték, hogy az élelemből annyira kifogytak, hogy sokan bükkmakkal és mogyoró héjával táplálkoztak. Rendszeresen felmerült, hogy a nemességnek kötelessége ellátnia az éhező jobbágyságot, azonban komoly segítséget, anyagi áldozatot nem hoztak. A *Pesti Hírlap* arról számolt be, hogy Bereg megyében annyira sikertelen volt a gyűjtés, hogy abból még három családot sem tudtak volna eltartani.⁷⁸ A parasztság körében azonban felkelés nem indult, és ezt nagymértékben akadályozta az itt tartózkodó katonaság is.

Miután Máramaros vármegye és az öt koronaváros Erdélytől ismét a Magyar Királyság része lett, a koronabirtokok a kamara kezelésébe kerültek. Técső kiváltságait I. Ferenc külön oklevéllel erősítette meg 1814. június 3-án Bécsben. A sóbányászat és a kereskedelem jelentőségének csökkenésével a koronavárosok gazdasági és politikai jelentősége is elapadt, 1785-ben a szóban forgó városok a mezővárosok szintjére süllyedtek. A koronavárosok jelentős szabadságot élveztek, mert városi tanácsaiknak egyenként is pallosjoguk volt. A lakosoknak a termésükből ugyan nem kellett földesúri kilencdedet adniuk, csak egyházi tizedet, azonban nagyon kevés saját földjük volt; családonként átlag 1–1,5 pozsonyi mérő vetésterület, illetve 1–2 kaszás rét. A nem nemes lakosok így sehol sem minősültek teljes jobbágyoknak, csak zselléreknek vagy lakóknak, akik az uradalomtól vagy más nemesektől béreltek földeket, kaszálókat. Megélhetésüket biztosítandó bérfuvaroztak, tavasszal 3–4 hétig sőt szállítottak tutajon a Tiszán. A városokban már régen nem üztek sóbányászatot, csak az uradalmak máramarosi igazgatósága és sószállító hivatala maradt Máramarosszigeten, a vármegye központjában, az

⁷⁸ Pesti Hírlap. 1847. április 8.

uradalmi tisztartósági központ pedig Huszton volt. A híres máramarosi sóbányások nem ezekben a mezővárosokban, hanem a kamara nagybocskói és tiszaujlaki uradalma tucatnyi falujában éltek.

Máramarosszigeten 1828-ban 202, 1847-ben 390 kézműves dolgozott. A piachoz képest túl sokan voltak, nem akadt számukra elegendő munka, így földeket is műveltek. Szigeten és Huszton évente négy sokadalmat és hetivásárt tartottak. 1847-ben Szigeten már 117 kereskedő tevékenykedett. Técsőn és Visken is tartottak két, illetve négy országos vásárt, de a mezővárosok falusias jellegűek maradtak. Jelentős kiváltságot képezett, hogy mind az öt község maga élvezte a regálék (vásárok, korcsmák, malmok) jövedelmét a helyi nemesekkel megosztva. Ez lehetővé tette, hogy Sziget és Huszt is saját iskolát, kórházat, polgári egyleteket tartson fenn.⁷⁹ A városok státusza változott, amikor 1834-ben pert vesztettek a királyi kamarával szemben. Az öt város azonban nemcsak előjogait és kiváltságait veszítette el ebben a perben, hanem birtokai nagy részét is. A rétek, kaszálók, a hegygerincig felnyúló erdők a kamara birtokába kerültek, amely intenzív telepítési gyakorlatot folytatott. A szabad királyi és a koronavárosi státusz tulajdonképpen azonos alapkiváltságokat jelentett, az előző azonban lehetett földesúri vagy egyházi birtok is, míg az utóbbi a király közvetlen tulajdon- és intézkedési jogát jelentette.⁸⁰

5.1.8. Társadalmi szerveződések

A 19. század elején a társadalmi szerveződések ugyan megindultak, azonban a napóleoni háborúk és az abszolutisztikus irányítás nem kedvezett azoknak. A magyar társadalmi és kulturális élet fellendítése gróf Széchenyi István személyéhez és tevékenységéhez köthető, amelynek eredményeként 1827 és 1830 között megalakult a Magyar Tudós Társaság, 1827–1828 fordulóján pedig a Pesti Casino. A társasági élet meghatározó részeként gyakran tartottak vidékünkön is multságokat, bálakat, de azokat szinte kizárólag csak télen. A népi multságokban igazi magyar táncokat táncoltak: kállai kettőst, dobogóst, verbunkost. Ehhez hangászkarok, zsidó zenészek és paraszt dudások szolgáltatták a muzsikát. Beregszászban a multságoknak az Oroszlán szálló, Munkácson a grófi kastély adott otthont.

A társadalmi szerveződések alapvető szervezetét képezték a kaszinók. Eötvös Tamás, aki 1835-től Bereg megye másodalispánja lett, alapí-

⁷⁹ *Pálmány Béla*: A felföldi mezővárosok típusai az úrbérrendezéstől a községrendezésig (1767–1871). *Limes*. (1998) 26–27.

⁸⁰ *Csatáry György*: A máramarosi öt koronaváros levéltára, 1326–1910. *Ungvár–Beregszász* 2011. 8–9.

totta meg 1841. március 5-én a kaszinót Beregszászban. Ez a vármegye legrégebb művelődési intézménye volt. Működése nagymértékben tükrözte a megye társadalmi életét, szokásait. Kezdetben Beregszászi Kaszinónak, majd Beregi Olvasó Egyesületnek nevezték. Az első elnöke maga Eötvös Tamás lett, igazgatósági tag volt Polchy Gáspár városi tanácsnok (alelnök), Hajdú Ferenc, Ilosvay Menyhért és Komlós Károly megyei főjegyző. A jegyző Szintay János megyei tisztifőügyész, pénztárnok Tájnel Teofil gyógyszerész volt.⁸¹ A kaszinóhoz való tartozásnak nem volt feltétele a nemesi származás, ugyanakkor tagsági díjat kellett fizetni. „A Casino díszesebb társalkodásra szánt egyesület, s tagja az lehet, ki nemes magaviseletről ismeretes, ha illendő ruházatban jelenik meg s a többi tagokkal egyformán minden rendszabálynak magát aláveti.”⁸² A társaság célja az olvasás, azaz a művelődés, ezzel együtt a művelt viselkedés terjesztése volt. A tagok önztek egymást (megszegés esetén 2 ezüst forint volt a büntetés), kutyával és kalapban tilos volt a belépés. 1846-ban a társadalmi élet visszaesett, a forradalom előtt ismét megélénkült. A kaszinó származástól függetlenül mindenki számára nyitva állt, aki betartotta annak szabályait. A Bereg megyei kaszinó a zsidó származású Berger Dávidot 1843-ban pénztárosnak választotta, de mivel a jelölt nem volt tag, visszautasította azt.⁸³ Az 1842-ben alapított Ungvári Kaszinóban egy bizonyos B. Henrik nevű zsidó orvost például azért zártak ki a klubból, mert csalt a kártyán.⁸⁴ Munkácson a Kaszinó 1833-ban Román Ferenc ügyvéd által, Ludányi első alispán és Bay György pártfogása mellett jött létre,⁸⁵ 1845-ben már működött egy római katolikus éneklő társulat is.⁸⁶

Máramaros megyében először 1836-ban találunk példát társadalmi szerveződésre, id. Várady Adám megyei főjegyző indítványa következtében Jótékony Egylet jött létre a koldulás megszüntetése, a szegények felségítése és egy kórház alapítása céljából Máramarosszigeten. Ezt 1841-ben követte a Kaszinó Egylet megalakulása Pelikán József, majd a Pomona Egylet 1842-ben Szikonya Mátyás, 1844-ben pedig a Kisdedovó Egylet Nánásy Lajos közreműködésével.⁸⁷

⁸¹ *Benda M.*: Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében i. m. 6–19.

⁸² *Kozma György*: A Bereg megyei Kaszinó százéves története. Budapest 1941. 40–41.

⁸³ Uo. 39.

⁸⁴ *M. K. Silber*: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban i. m. 139.

⁸⁵ *Balajthy J.*: Munkács városának és várának i. m. 267.

⁸⁶ *Lehoczky T.*: Beregvármegye monographiája i. m.

⁸⁷ *Szilágyi István*: Máramaros vármegye egyetemes leírása. Budapest 1876. 505.

7. kép *Vásárosnaményi Eötvös Tamás – földbirtokos, nemzetőr őrnagy, Bereg vármegye főispánja, országgyűlési követ, a Beregmezei Kaszinó megalapítója*

Forrás: <http://mek.oszk.hu/>, letöltés 2021. júl. 29.

A közadakozás is fontos volt a 19. század első felében, ezért az északkeleti vármegyék is részt vettek benne. A Magyar Nemzeti Múzeum javára Bereg 3 287, Máramaros 3 087, Ugocsa 475, Ung 4 109 forintot ajánlott. Az egyéni felajánlások ezt sok esetben meg is haladták, például gróf Rhédey Lajos Bereg megyei főispáni helytartó erre a célra 6 000 forintot adományozott.⁸⁸

5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus

5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom

Az 1848. március 15-i pesti események híre március 18–19. körül az északkelet-magyarországi településekre is eljutott. Ungvár utcáin falragaszokon függesztették ki a forradalom követeléseit összefoglaló Ti-

⁸⁸ 1827. évi XXXV. törvénycikk a magyar nemzeti múzeum javára tett ajánlatok beczikkelyezettnek.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelképásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.